

O PROPORCJACH ROZWOJU PRODUKCJI PRZEMYSŁOWEJ W NIEMIECKIEJ REPUBLICIE DEMOKRATYCZNEJ

Rozwojowi ekonomicznemu każdego państwa towarzyszy kształtowanie się konkretnych stosunków wzajemnych, zachodzących w gospodarce narodowej między wielkościami ekonomicznymi. Zapewnienie właściwych proporcji w rozwoju poszczególnych gałęzi produkcji, obu działów produkcji społecznej (I i II), wszystkich sfer społecznego procesu reprodukcji rozszerzonej (produkcji, podziału, wymiany i konsumpcji), a tym samym w podziale środków produkcji i siły roboczej między działami produkcji materialnej stanowi jeden z najistotniejszych warunków efektywności polityki gospodarczej.

W ustroju socjalistycznym społeczna własność środków produkcji stwarza państwu socjalistycznemu możliwości świadomego, planowego zarządzania i kierowania gospodarką narodową, umożliwia podporządkowanie procesów produkcji kontroli społeczeństwa. Wszechstronny i szybki rozwój produkcji przemysłowej jak i pozostałych działów gospodarki narodowej uzależniony jest w poważnym stopniu od planowego i proporcjonalnego rozwoju tej gospodarki.

*

Po upadku reżimu faszystowskiego i bezwzględnej kapitulacji jego sił zbrojnych w maju 1945 roku w ówczesnej radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec uświadomiono sobie od samego początku, że ze względu na olbrzymie zniszczenia wojenne i przypadające na Niemcy zobowiązania reparacyjne skuteczne budownictwo nowego życia gospodarczego odbywać się może tylko w drodze planowego kierowania rozwojem gospodarczym kraju. Konieczność szybkiej odbudowy gospodarki i wydzwignięcia jej z chaosu powojennego wymagała przede wszystkim planowego kierowania produkcją kluczowych gałęzi przemysłu, ścisłego ustalania rozdziału produkcji na rynek wewnętrzny, dostawy reparacyjne i eksport. Nie oznacza to jednak, że planowy rozwój gospodarki konieczny był jedynie z uwagi na ówczesny stan, w jakim znajdowała się cała gospodarka, z uwagi na głębokie rozprzężenie i upadek tej gospodarki. Przeprowadzone w 1945 roku i w latach następnych w strefie radzieckiej reformy społeczno-ekonomiczne, a w szczególności uspołecznienie i przekazanie na własność ludu pracującego podstawowych środków produkcji — stworzyły nie tylko warunki umożliwiające planowanie gospodarki narodowej, lecz spowodowały jednocześnie powstanie obiektywnej konieczności świadomego kierowania rozwojem gospodarki narodowej. Anarchia i chaos, zniszczenia i upadek cechujące ówczesny stan gospodarki spotęgowały jeszcze bardziej konieczność planowego kierownictwa ekonomiką kraju.

Planowy i proporcjonalny rozwój całego działu przemysłu uzależniony jest ściśle od zasięgu uspołecznienia środków produkcji. W radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec klasa robotnicza w sojuszu z chłopstwem pracującym, inteli-

gencją i siłami demokratycznymi pracującego stanu średniego przejęła władzę państwową w swoje ręce i obaliła panowanie klasowe monopolistów i obszarników. Stary aparat państwowy, służący do zabezpieczenia wyzysku mas pracujących przez junkrów i monopolistów, został zburzony, stworzono nowy aparat służący sprawie odbudowy demokratycznej gospodarki i kultury, sprawie całkowitego zlikwidowania reakcyjnych sił faszystwu. Zgodnie z uchwałami Konferencji Poczdamskiej o demokratyzacji i demilitaryzacji Niemiec, masy pracujące w Niemczech wschodnich przeprowadziły pod kierownictwem Komunistycznej Partii Niemiec (a po zjednoczeniu pod kierownictwem Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności) i przy poparciu Radzieckiej Administracji Wojskowej (RAW) szereg reform społeczno-gospodarczych, które podcięły u podstaw ekonomiczne panowanie reakcyjnych klas monopolistów i junkrów, które zlikwidowały imperializm i militarizm niemiecki. W oparciu o upaństwowanie banków i systemu ubezpieczeń, reformę rolną, reformę przemysłową, utworzenie państwowego handlu hurtowego i detalicznego oraz uspołecznionego transportu powstała w Niemczech wschodnich nowa baza ekonomiczna.

W procesie powstawania i rozwoju socjalistycznej gospodarki planowej decydujące znaczenie ma zakres uspołecznienia środków produkcji w przemyśle, odgrywającym kierowniczą rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym. Stąd właśnie wynika poważne znaczenie proporcji społecznych w okresie przejściowym od kapitalizmu do socjalizmu, proporcji dotyczących przede wszystkim udziału poszczególnych układów (sektorów) w tworzeniu globalnej produkcji przemysłu.

Przemysł niemiecki z okresu między obu wojnami światowymi cechował się wysokim, wciąż wzrastającym stopniem koncentracji i centralizacji kapitału i produkcji. Szczególnie w latach poprzedzających drugą wojnę światową, jak i w latach wojennych, proces ten wzmocnił w Niemczech hitlerowskich w olbrzymim stopniu potęgę monopoli, które na terytorium samych tylko Niemiec wschodnich dawały ok. 60% globalnej produkcji przemysłowej¹. Rozpoczęta w 1945 r. tzw. „reformacja przemysłowa“ uderzyła przede wszystkim w potentatów przemysłowych, właścicieli trustów, koncernów, syndykatów i karteli; zgodnie z wolą ludu pracującego usunęła od udziału i wpływu na życie gospodarcze i polityczne aktywnych hitlerowców i przestępców wojennych. W przeprowadzonym na żądanie mas pracujących w czerwcu 1946 r. referendum 78% ludności Saksonii, najbardziej uprzemysłowionego kraju Niemiec wschodnich, wypowiedziało się za wywłaszczeniem przedsiębiorstw przestępców wojennych i aktywnych faszystów i za przekazaniem tych przedsiębiorstw na własność ludu pracującego. Rozbicie monopolistycznych ugrupowań, będących stale źródłem reakcji i wojny, wywłaszczenie wywłaszczycieli i przekazanie ich przedsiębiorstw w ręce organów samorządowych miast, prowincji i krajów oznaczało zlikwidowanie w poważnej części gospodarki narodowej, bo w kluczowych gałęziach przemysłu, podstawowej sprzeczności ustroju kapitalistycznego — sprzeczności między społecznym charakterem produkcji a prywatno-kapitalistycznym przywłaszczeniem.

¹ Patrz też: J. Kuczynski, Położenie robotników w Niemczech. Książka i Wiedza, Warszawa 1952, s. 330—334.

Reforma przemysłowa zakończona została ostatecznie w kwietniu 1948 roku. Przedsiębiorstwa uspołecznione obejmowały tylko 8% ogólnej liczby przedsiębiorstw, wytwarzały jednak około 40% globalnej produkcji przemysłowej całej strefy wschodniej²:

Tablica 1

Udział przedsiębiorstw uspołeczniionych i kapitalistycznych w globalnej produkcji przemysłowej strefy wschodniej³

(I kw. 1948 r.)

gałęzie przemysłu	przedsięb. uspołeczn.	przedsięb. kapitalist.
przemysł górniczy	99 ⁰ / ₀	1 ⁰ / ₀
przemysł hutniczy	54 ⁰ / ₀	46 ⁰ / ₀
przemysł budowy maszyn	41 ⁰ / ₀	59 ⁰ / ₀
przemysł elektrotechniczny	33 ⁰ / ₀	67 ⁰ / ₀
przemysł chemiczny	35 ⁰ / ₀	65 ⁰ / ₀
przemysł energetyczny	40 ⁰ / ₀	60 ⁰ / ₀
przemysł precyzyjny i optyczny	16 ⁰ / ₀	84 ⁰ / ₀
przemysł włókienniczy	32 ⁰ / ₀	68 ⁰ / ₀
przemysł materiałów budowlanych	29 ⁰ / ₀	71 ⁰ / ₀
przemysł lekki	18 ⁰ / ₀	82 ⁰ / ₀
przemysł celulozowo-papierniczy	44 ⁰ / ₀	56 ⁰ / ₀
przemysł drzewny	13 ⁰ / ₀	87 ⁰ / ₀
przeciętnie	40 ⁰ / ₀	60 ⁰ / ₀

Reforma przemysłowa w Niemczech wschodnich nie miała tak szerokiego zasięgu, jak np. upaństwowienie przemysłu w Polsce, gdzie uspołeczniiony został cały przemysł wielki i średni; tu natomiast na własność ludu pracującego przeszły przedsiębiorstwa przestępców wojennych i aktywnych faszystów. W Saksonii np. 2 000 ze skonfiskowanych zakładów przemysłowych zwrócono w 1945 r. byłym ich właścicielom, ponieważ nie byli oni ani przestępcami wojennymi, ani aktywnymi hitlerowcami. Stąd też znaczny, bo wynoszący 60%, udział sektora kapitalistycznego w globalnej produkcji przemysłowej. Z przytoczonych danych wynika, że pozycje sektora uspołecznionego były najsilniejsze w przemyśle ciężkim, w tym szczególnie w przemyśle górniczym (99%), a to wskutek uspołecznienia w maju 1947 r. wszystkich kopalń oraz upaństwowienia wszystkich bogactw naturalnych. We wszystkich gałęziach przemysłu największe i przodujące przedsiębiorstwa stanowiły własność społeczną, gdyż z reguły były one przedtem własnością monopolistów i przestępców wojennych. Również podstawowa gałąź transportu znajdowała się w rękach ludu pracującego — 99% kolei żelaznych stanowiło własność społeczną. Natomiast w transporcie samochodowym i śródlądowym przeważał zdecydowanie sektor kapitalistyczny, obejmujący w 85% transport samochodowy i w 88% transport śródlądowy. Jeśli uwzględnimy ponadto 84%-wy udział sektora kapitalistycznego w handlu detalicznym, to trzeba stwierdzić, że sektor kapitalistyczny odgrywał w ówczesnym okresie (1948 r.) znaczną rolę w gospodarce strefy wschodniej.

Wraz z umacnianiem i rozwojem nowego ustroju, nowych stosunków spo-

² Por. *Die Wirtschaft*, 1948, s. 384.

³ Tabelkę zestawiono na podstawie danych zawartych w: „Der deutsche Zweijahresplan für 1949—50”, Dietz Verlag, Berlin 1949, s. 147—148; *Die Wirtschaft* 1948, s. 384.

łeczno-ekonomicznych, w radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec umacniały i rozwijały się organa gospodarcze i spełniane przez nie funkcje, przy czym z rozwojem tym jak najściślej związany był rozwój stosowanych metod i form planowego kierownictwa gospodarką narodową. Jednak bezpośrednio po wojnie nie można było stworzyć od razu centralnego i jednolitego organu gospodarczego strefy wschodniej. Najważniejszym zadaniem było wówczas przeprowadzenie niezbędnych reform społeczno-gospodarczych i natychmiastowe podjęcie działalności produkcyjnej, a główny ciężar realizacji tych zadań spoczywał na organach samorządowych gmin, miast, powiatów i krajów. We wrześniu 1945 roku wydane zostały przez Radziecką Administrację Wojskową pierwsze zarządzenia produkcyjne na IV kwartał 1945 roku dotyczące produkcji surowców i najważniejszych artykułów przemysłowych, produkcji rolniczej oraz organizacji transportu. Zarządzenia te nie stanowiły rzecz jasna planu narodowo-gospodarczego. Brak danych statystycznych dotyczących zdolności produkcyjnej, zapasów surowców i materiałów oraz częsta konieczność szybkiego likwidowania powstających wąskich gardeł powodowały, że owe wskaźniki produkcyjne bardzo rzadko miały charakter obowiązujący przez dłuższy okres czasu. Pierwsze plany krótko-okresowe, sporządzane na podstawie zarządzeń Radzieckiej Administracji Wojskowej, były w zasadzie oddzielnymi, luźno skoordynowanymi zadaniami. Ze względu na brak jednolitego organu planującego istniało niedostateczne powiązanie poszczególnych części planów. Między poszczególnymi centralnymi zarządami nie było właściwej współpracy, gdyż nie były one ze sobą organizacyjnie powiązane nawet w ramach poszczególnych krajów, nie było zaś niemal żadnego między nimi powiązania w skali całej gospodarki strefy wschodniej. Wobec braku koordynacji planów w skali strefy wschodniej, a to na skutek braku centralnego, ogólnonarodowego organu planującego, nie mógł też istnieć narodowy plan gospodarczy dla całej strefy wschodniej. Brak odpowiedniego systemu organizacyjnego ograniczał więc w poważnym stopniu stosowanie zasady jedności i zgodności wewnętrznej planu. Liczne organa planujące, pracujące obok siebie i często niezależnie od siebie, utrudniały rozwój przemysłu, powodowały niejednorodność i krzyżowanie się poszczególnych wytycznych. Sytuacja taka była wynikiem istniejącego poziomu rozwojowego gospodarki i organów zarządu.

Skuteczne planowanie gospodarki narodowej uzależnione jest nie tylko od samego istnienia sektora uspołecznionego, lecz także od stopnia jego zorganizowania i istnienia właściwego systemu organów planowania. Skonfiskowanie przedsiębiorstw monopolistów oraz luźne zespolenie tych przedsiębiorstw wewnątrz poszczególnych krajów strefy wschodniej nie spowodowało powstania wystarczających warunków dla zbudowania jednolitego planu narodowo-gospodarczego tej strefy. Dopiero przekazanie przedsiębiorstw krajowych na własność społeczną, ogólnonarodową oraz właściwa organizacja aparatu planującego, podporządkowanego centralnemu organowi, mogły stworzyć zasadnicze warunki dla opracowania jednolitego, skoordynowanego planu narodowo-gospodarczego całej strefy wschodniej. Problem ten rozwiązany został zarządzeniem Radzieckiej Administracji Wojskowej z dnia 12 II 1948 roku. Biorąc za podstawę umocnienie sektora uspołecznionego oraz wzrost zaufania postępowych sił świata w demokratyczny, pokojowy rozwój Niemiec wschodnich,

radzieckie władze okupacyjne przekazały niemieckim organom gospodarczym sprawy jednolitego zarządu, kierownictwa i planowania gospodarką całej strefy wschodniej. W tym celu utworzona została Niemiecka Komisja Gospodarcza (N. K. G.), skupiająca liczne organa gospodarcze poszczególnych krajów w jednolity system organizacyjny. Dotychczasowe organa krajowe przekształcone zostały bądź w terenowy aparat planowania, którego praca koordynowana była przez Sekretariat Niemieckiej Komisji Gospodarczej, bądź w zjednoczenia przemysłowe, podporządkowane odpowiednim departamentom N. K. G.

Tak więc spełnienie wszystkich warunków koniecznych dla powstania gospodarki planowej w sensie możliwości kierowania gospodarką narodową na podstawie ogólnonarodowego, jednolitego planu narodowo-gospodarczego nastąpiło dopiero w 1948 roku, przy czym pierwszy taki plan sporządzony został w strefie wschodniej na rok 1949.

*

Gospodarka niemiecka, a szczególnie przemysł niemiecki, wprzęgnięte w hitlerowskie plany podboju i zdobycia panowania nad światem, podporządkowane były aż do ostatnich granic produkcji zbrojeniowej i celom wojennym. Po dojściu Hitlera do władzy wydatki na finansowanie przygotowań wojennych wzrosły z 2% ogólnej wartości dochodu narodowego w 1932 roku do 34% w 1938 r. W piątym roku wojny, w 1943 roku, wydatki na zbrojenia i wojnę wynosiły 132 mlrd marek, co stanowiło aż 69% dochodu narodowego⁴. Na skutek systematycznej rabunkowej eksploatacji gospodarki na korzyść produkcji zbrojeniowej oraz na skutek ogromnych zniszczeń wojennych zadania odbudowy gospodarczej Niemiec związane były z olbrzymimi trudnościami. Bezpośrednio po zakończeniu wojny zdolność produkcyjna przemysłu Niemiec wschodnich wynosiła tylko ca 35—40% zdolności produkcyjnej z 1936 roku. Usuwanie zniszczeń wojennych, uruchamianie produkcji i przestawianie przemysłu na produkcję pokojową odbywało się w wyjątkowo trudnych warunkach, przy pomocy prymitywnych środków i niedostatecznej koordynacji. Wkrótce po uruchomieniu produkcji okazało się, że produkcja przemysłu oderwała się od konkretnych potrzeb gospodarki. Szczególnie przestawiona na tory pokojowe produkcja przemysłu metalowego zagrażała zalaniem rynku towarami, których ilość i asortyment nie odpowiadały najistotniejszym wówczas potrzebom społeczeństwa. Powstała konieczność co najmniej krótkoterminowego planowania produkcji przemysłowej, dostosowania jej — chociażby tylko w pewnym przybliżeniu — do istotnych potrzeb społecznych. Konieczność rozpoczęcia odbudowy „od dołu” sprawiła, że punkt ciężkości spoczywał wówczas na wytycznych powiatowych i krajowych jednostek administracyjnych. Przedsięwzięcia te przyczyniły się jednak do szybkiego rozwoju produkcji przemysłowej, która pod koniec 1945 roku osiągnęła około 40% poziomu z 1936 r., podczas gdy w strefie amerykańskiej wynosiła około 21%, a w angielskiej ok 25% stanu przedwojennego. Aby zapewnić dalszy, szybki wzrost produkcji przemysłowej i bardziej przystosować kierunki produkcji do potrzeb gospodarki, jesienią 1945 r. wydano kilka zarządzeń dotyczących opracowania szerszego w swym zasięgu planu na pierwszy kwartał 1946 r. W tym celu prze-

⁴ Por. J. Kuczynski. Położenie robotników w Niemczech, Warszawa 1952, s. 404.

prowadzone zostały przez organa gospodarcze poszczególnych krajów badania nad ustaleniem wielkości zdolności produkcyjnych zakładów przemysłowych, wielkości istniejących zasobów surowcowych, jak i możliwości dostawy energii elektrycznej. Na podstawie materiałów pochodzących z przedsiębiorstw opracowano w poszczególnych krajach następujące plany na I kwartał 1946 roku:

- 1) plan wielkości i asortymentu produkcji przemysłowej,
- 2) plan zapotrzebowania na surowce, materiały, energię elektryczną i paliwo,
- 3) plan zapotrzebowania na środki transportowe,
- 4) plan zapotrzebowania na siłę roboczą.

Dostosowany do najpilniejszych potrzeb gospodarki plan na I kwartał 1946 roku był planem minimalnym. Wskutek braku surowców wielkość produkcji przemysłowej była niższa od istniejących zdolności produkcyjnych; handel międzystrefowy i import surowców z zagranicy tkwił jeszcze w stanie embrionalnym.

Proporcji rozwoju produkcji przemysłowej w Niemczech wschodnich nie można rozpatrywać w oderwaniu od pozostałych części Niemiec, wszystkie strefy łącznie stanowiły przecież dotąd jeden organizm gospodarczy. Niemiecki przemysł przedwojenny zajmował pod względem rozmiarów produkcji czołowe miejsce wśród wysoko uprzemysłowionych krajów świata. Nierównomierne rozmieszczenie przemysłu spowodowało stosunkowo znaczne zróżnicowanie udziału poszczególnych obszarów w globalnej produkcji przemysłowej całych Niemiec.

Tablica 2

Wartość produkcji przemysłu niemieckiego w 1936 r.
według powojennych stref okupacyjnych⁵

s t r e f y	wartość produkcji		%owy udział w glob. prod. przem.
	w mln RM		
brytyjska	11.759		36,76
radziecka	8.309		25,97
amerykańska	6.153		19,23
francuska	2.784		8,70
Berlin	2.984		9,34
R a z e m	31.989		100,00

Jak wynika z powyższej tablicy, spośród wszystkich stref okupacyjnych strefa radziecka zajmowała pod względem rozmiarów produkcji przemysłowej drugie miejsce (około 33% z uwzględnieniem przemysłu demokratycznego sektora w Berlinie). W ramach przemysłu ogólnoniemieckiego istniały między poszczególnymi strefami ściśle powiązania, powstałe w drodze historycznego rozwoju podziału pracy i specjalizacji. Decydujące gałęzie przemysłu znajdujące się w Niemczech wschodnich i zachodnich wykazuje zestawienie wyników przeprowadzonego w 1936 roku spisu przemysłowego.

Na terenie Niemiec wschodnich skupiony był przed wojną wysoko rozwinięty przemysł środków konsumpcji („grupa B“), a w zakresie przemysłu środków produkcji („grupa A“) przemysł wytwarzający narzędzia produkcji dla szeregu gałęzi przemysłu „grupy B“, w tym szczególnie wysoko rozwinięta produkcja maszyn i urządzeń dla przemysłu spożywczego, włókienniczego, skórzanego i poligraficznego, których produkcja przekraczała zapotrzebowanie wewnętrzne

⁵ Na podstawie danych z: „Deutschland — Jahrbuch 1949“. West-Verlag, Essen 1949, s. 172.

Tablica 3

Udział Niemiec zachodnich i wschodnich w ogólnoniemieckiej produkcji niektórych gałęzi przemysłu⁶ (1936 r.)

Rodzaj produkcji	Niemcy	
	zachodnie	wschodnie
hutnictwo żelaza	90,6%	7,1%
odlewnictwo żelaza i stali		
wyroby lano-kute	73,8%	20,5%
hutnictwo miedzi, ołowiu i srebra	73,5%	26,2%
produkcja obrabiarek	49,6%	49,0%
produkcja armatur	52,6%	43,7%
produkcja maszyn włókienniczych	44,1%	54,9%
przemysł elektrotechniczny	38,8%	60,4%
przemysł odzieżowy	45,8%	49,5%
produkcja jedwabiu sztucznego		
i wełny drzewnej	51,2%	44,5%
wyroby dziane	34,7%	63,7%
przemysł odzieżowy	39,5%	51,9%
przemysł precyzyjny i optyczny	41,1%	57,5%

strefy wschodniej. Wysoki udział w produkcji ogólnoniemieckiej przypadła w Niemczech wschodnich na przemysł wyrobów dzianych (63,7%), przemysł elektrotechniczny (60,4%), przemysł precyzyjny i optyczny (57,5%) i przemysł odzieżowy (51,9%). W strefach zachodnich, szczególnie w angielskiej, skoncentrowany był przede wszystkim przemysł podstawowych surowców (np. węgiel, surówka żelaza, stal, wyroby walcowane), gdyż w Zagłębiu Ruhry posiadała najlepsze warunki rozwojowe ze względu na występujące tam bogate złoża surowcowe oraz ze względu na istnienie wysoko rozwiniętej techniki przemysłu wydobywczego. W oparciu o surowce podstawowe skupił się też na zachodzie ciężki przemysł maszynowy, produkujący urządzenia dla górnictwa, hutnictwa, energetyki, transportu oraz przemysł stoczniowy i ciężki przemysł chemiczny. Jeśli więc gospodarka strefy wschodniej potrzebowała koniecznie z zachodnich stref Niemiec dostaw podstawowych surowców i wyrobów ciężkiego przemysłu maszynowego, to również i strefy zachodnie — na skutek historycznego, różnokierunkowego rozwoju przemysłu niemieckiego — nie mogły obejść się bez wytwórczości przemysłu strefy wschodniej, bez maszyn dla szeregu gałęzi przemysłu lekkiego i spożywczego oraz bez takich produktów, jak np. celuloza, papier, buna, potas, cukier itp. Sytuacja ta wyjaśnia dostatecznie olbrzymie trudności, jakie powstały w gospodarce na skutek podziału Niemiec na strefy. Dlatego też Uchwały Poczdamskie przewidywały konieczność traktowania całych Niemiec jako samodzielnej jednostki gospodarczej, co stanowiło niezbędny warunek jak najszybszego przezwyciężenia trudności gospodarczych w powojennych Niemczech.

Zarówno w rolnictwie, jak i w przemyśle władze okupacyjne państw kapitalistycznych w Niemczech zachodnich sparaliżowały przeprowadzenie demokratycznych reform społecznych przewidzianych w Uchwałach Poczdamskich. Pod presją i kierownictwem amerykańskiego kapitału monopolistycznego kapitalistyczne mocarstwa okupacyjne skierowały rozwój Niemiec zachodnich na drogę reakcji, na drogę reaktywizacji gospodarczo-politycznej działalności elementów

⁶ *Einheit*, 1953, nr 3, s. 267.

profaszystowskich i rewizjonistycznych. W zachodnich strefach Niemiec doszły ponownie do głosu te siły, które doprowadziły były naród niemiecki do największej w jego historii katastrofy. Imperializm amerykański nastawiał się w swej polityce na ożywienie niemieckiego kapitału monopolistycznego i junkierstwa, na przekształcenie potencjału gospodarczego Niemiec zachodnich w arsenał zbrojeniowy agresywnej armii północno-atlantyckiej. Polityka ta prowadziła do pogłębienia i utrwalenia podziału kraju, uniemożliwiając zjednoczenie na podstawach demokratycznych i pokojowych całych Niemiec. Konkretna sytuacja, jaka powstała w wyniku polityki anglo-amerykańskiej, musiała oczywiście wywrzeć poważny wpływ na proporcje rozwoju produkcji przemysłowej NRD, gdyż rozbicie Niemiec i przekształcanie Niemiec zachodnich w bazę agresji przeciwko NRD, krajom demokracji ludowej i ZSRR spowodowały, że życie polityczno-gospodarcze narodu niemieckiego nie rozwijało się w ramach jednego organizmu państwowego, lecz w oderwanych od siebie strefach. Rozwój powojennych Niemiec potoczył się w dwóch odrębnych kierunkach: Niemcy wschodnie wkroczyły przy aktywnym udziale większości narodu na drogę nowego, demokratycznego i pokojowego budownictwa, Niemcy zachodnie weszły przy tłumieniu postępowych i patriotycznych sił narodu na drogę wskrzeszenia militarystyki i faszystowskiego niemieckiego.

*

Rozwój całej gospodarki narodowej, a szczególnie produkcji przemysłowej wszystkich stref okupacyjnych Niemiec uzależniony był przede wszystkim od właściwych proporcji w rozwoju przemysłu surowców podstawowych, tj. od wielkości wydobycia węgla kamiennego, od istnienia wystarczającej ilości węgla i koksu jako głównych surowców i paliwa dla przemysłu hutniczego, chemicznego, energetycznego, transportu i pozostałych dziedzin gospodarki oraz od wielkości produkcji żelaza, stali i wyrobów walcowanych.

W radzieckiej strefie okupacyjnej z najważniejszych surowców brak było pięciu podstawowych, mianowicie: węgla kamiennego, koksu, surówki żelaza, stali surowej i wyrobów walcowanych. Dlatego na czoło olbrzymich trudności gospodarczych wysuwał się znaczny deficyt w zakresie tych podstawowych surowców. Ze względu na brak naturalnych warunków rozwoju własnej bazy rud żelaza i koksu obszar strefy wschodniej uzależniony był zawsze od dostaw znacznych ilości surówki, stali i wyrobów walcowanych. Centrum niemieckiej produkcji stali położone jest w strefie angielskiej, gdzie w 1938 roku wytwarzano blisko 75% łącznej produkcji stali całych Niemiec. Jeżeli zaś wszystkie gałęzie przemysłu obróbki żelaza i stali uzależnione były od dostaw tego surowca z Zagłębia Ruhry, to odnosi się to przede wszystkim do obszaru strefy wschodniej, który np. w zakresie stali walcowanej aż 3 mln ton, tj. ok. 66% swojego zapotrzebowania pokrywał z produkcji Zagłębia Ruhry⁷.

Po uruchomieniu w marcu 1946 roku drugiego pieca „Huty Maksymilian” rozpoczął się cięży wzrost produkcji żelaza i stali w strefie wschodniej i mimo małej ilości stojących do dyspozycji obiektów produkcja surówki wzrosła w październiku do 17.000 ton. Stanowiło to jednak tylko drobną część zapotrzebowania miesięcznego, które w zakresie wyrobów walcowanych wynosiło np. ponad 100.000 ton, podczas gdy z własnej produkcji oraz z dostaw ze strefy angielskiej

⁷ Por. *Die Wirtschaft*, 1949, s. 10.

było do dyspozycji tylko 38 000 ton⁸. W 1946 roku istniała w radzieckiej strefie tylko jedna huta pracująca na własnej rudzie żelaza, mianowicie „Huta Maksymilian“ w Unterwellenborn. Poza tym istniało kilka hut, w których już przed wojną produkowano stal ze złomu. Celem umożliwienia osiągnięcia wielkości produkcji stali, nakreślonej dla Niemiec planem Alianckiej Komisji Kontrolnej, uruchomiono w 1946 roku zakłady „Huty Max“ i „Thale“, a w 1947 roku postanowiono odbudować stalownię i walcownię w Hennigsdorf i Riesa.

Niedobór strefy wschodniej w zakresie węgla spowodowany był w pierwszym rzędzie brakiem dostaw węgla kamiennego z Niemiec zachodnich. Węgiel brunatny, znajdujący się w strefie wschodniej, nie mógł zastąpić we wszystkich wypadkach węgla kamiennego. Wydobycie węgla kamiennego na obszarze strefy wschodniej wynosiło w 1936 roku 3,6 mln ton, podczas gdy pokrycie rocznego zapotrzebowania samego tylko kolejnictwa na tym obszarze wymagało około 5,5 mln ton⁹. Punkt ciężkości niemieckiej produkcji węgla leży na zachodzie, podczas gdy w części wschodniej zasoby węgla kamiennego są nieznaczne, pokłady wyczerpują się, a naturalne warunki eksploatacji są niezwykle trudne. W tej sytuacji decydującą rolę w rozwoju gospodarki paliw Niemiec wschodnich odgrywało górnictwo węgla brunatnego, rozporządzające bogatymi zasobami w Niemczech środkowych. Jedną z najważniejszych proporcji rozwojowych produkcji przemysłowej był szybki wzrost wydobycia węgla brunatnego i wytwarzanie brykietów, aby wszędzie tam, gdzie to było możliwe, złagodzić niedobór węgla kamiennego.

Znaczne niedobory węgla kamiennego, koksu, surówki żelaza, stali, wyrobów walcowanych, jak również niewystarczająca wytwórczość energii elektrycznej utrudniały w poważnym stopniu rozwój produkcji przemysłowej Niemiec wschodnich, a co za tym idzie odbudowę kraju. Strefy bowiem zachodnie nie dostarczały dostatecznej ilości tych produktów do Niemiec wschodnich. W grudniu 1946 roku nastąpiło połączenie strefy amerykańskiej i brytyjskiej („Bizonia“), doprowadzając do wzmocnienia władzy zagranicznych monopolów w Niemczech zachodnich oraz do aktywniejszego udziału w życiu gospodarczym ich młodszych partnerów niemieckich, dążących do umocnienia za wszelką cenę swych osłabionych pozycji. Coraz to bardziej jawna polityka imperializmu amerykańskiego reaktywizująca elementy faszystowskie w Niemczech zachodnich, pogłębiała rozbiście Niemiec, co uwieńczone zostało wówczas przeprowadzeniem w 1948 roku separatystycznej reformy walutowej, a następnie blokadą ekonomiczną strefy wschodniej. Taki stan rzeczy musiał oczywiście wywrzeć istotny wpływ na proporcje rozwoju produkcji przemysłowej w Niemczech wschodnich.

Przed ludowo-demokratycznymi organami gospodarczymi Niemiec wschodnich stały poważne zadania w zakresie zaspokajania materialnych potrzeb społeczeństwa i osiągnięcia w tym celu właściwych proporcji w strukturze produkcji. Trzeba było zlikwidować istniejące w gospodarce narodowej rażące dysproporcje, które skupiły się głównie w dziale przemysłu jako wynik olbrzymich zniszczeń potencjału przemysłowego przez działania wojenne, a przede wszystkim jako wynik rozbitcia Niemiec i zerwania wszechstronnych powiązań we-

⁸ Por. *Die Wirtschaft*, 1946, s. 275.

⁹ Por. *Die Wirtschaft*, 1947 r., s. 72.

wnątrz-przemysłowych, powstałych w wyniku historycznego rozwoju przemysłu niemieckiego. Wspomniane już wyspecjalizowane gałęzie przemysłu znajdujące się na terenie Niemiec wschodnich odcięte zostały od decydującej dla ich rozwoju bazy materialnej — od przemysłu ciężkiego. W 1936 r. produkcja stali wynosiła w Niemczech 19,2 mln ton, z czego na obszar dzisiejszej NRD przypadało 1,445 mln ton, tj. 7,5%. Jeszcze gorzej przedstawiała się sprawa z produkcją surówki żelaza, która w 1936 roku wynosiła 15,3 mln ton, z czego na obszar NRD przypadało tylko 260.000 ton, tj. 1,7%^{9a}. Znikome zdolności produkcyjne w zakresie przemysłu surowców podstawowych nie odpowiadały więc możliwościom produkcyjnym rozwiniętych na terenie NRD gałęzi przemysłu i hamowały rozwój całej gospodarki narodowej. W pierwszych dwóch latach odbudowy dysproporcje między poszczególnymi gałęziami przemysłu zostały na pewnych odcinkach jeszcze bardziej zaostrzone, a to z następujących względów:

- a) Z braku jednolitego, skoordynowanego aparatu organizacyjnego, a co za tym idzie, z braku jednolitego i skoordynowanego narodowego planu gospodarczego całej strefy wschodniej poszczególne gałęzie gospodarki prowadziły samodzielny żywot pod kierownictwem ówczesnych centralnych zarządów. Nie istniały więc dostateczne warunki ku temu, aby zarówno w zakresie poszczególnych krajów (*Länder*), a tym bardziej w zakresie całej strefy wschodniej, zapewnić właściwe powiązanie wszystkich gałęzi gospodarki narodowej w procesie reprodukcji rozszerzonej.
- b) Rozwój produkcji przemysłowej i uruchamianie zakładów produkcyjnych odbywały się w tym okresie na bazie istniejących zapasów surowcowych i zdolności produkcyjnych, a ponieważ w tym zakresie możliwości rozwoju produkcji w przemyśle „grupy B“ były większe niż w przemyśle ciężkim, stąd szybszy rozwój przemysłu „grupy B“ prowadził do zaostrzenia istniejących już dysproporcji.

Na taką sytuację wskazują właśnie dane dotyczące zmian, zaszłych w strukturze zatrudnienia i produkcji w przemyśle strefy wschodniej bezpośrednio po wojnie:

Tablica 4

Struktura zatrudnienia i produkcji w przemyśle strefy wschodniej w 1936 i 1947 r.¹⁰

gałęzie przemysłu	zatrudnienie		prod. globalna	
	1936	1947	1936	1947
przem. surowców podst.	37,2 ⁰ %	14,8 ⁰ %	28,4 ⁰ %	19,6 ⁰ %
przemysł ciężki	32,6 ⁰ %	26,8 ⁰ %	33,6 ⁰ %	21,4 ⁰ %
przemysł lekki	30,2 ⁰ %	58,4 ⁰ %	32,0 ⁰ %	59,0 ⁰ %
Razem	100,0 ⁰ %	100,0 ⁰ %	100,0 ⁰ %	100,0 ⁰ %

Z tabelki wynika, że zatrudnienie w przemyśle surowców podstawowych i przemyśle ciężkim, wynoszące w 1936 roku 69,8% ogółu zatrudnionych w wymienionych trzech gałęziach przemysłu strefy wschodniej, obniżyło się w 1947 roku do 41,6%, a udział tych dwóch gałęzi w produkcji globalnej trzech przemysłów spadł w tym czasie z 68% do 41%. Równocześnie nastąpił wzrost udziału zatrudnionych w przemyśle lekkim z 30,2% w 1936 roku do 58,4% w 1947 roku

^{9a} Por. *Einheit*, 1953 r., nr 3, s. 268.

¹⁰ *Die Wirtschaft*, 1947, s. 253.

oraz wzrost udziału produkcji tegoż przemysłu z 32% do 59% (odpowiednio w stosunku do ogólnego zatrudnienia i do globalnej produkcji wymienionych trzech przemysłów).

Pogłębienie dysproporcji w tym okresie nie polegało na tym, że rozwijała się produkcja przemysłu lekkiego. Szybki rozwój produkcji wszystkich przemysłów „grupy B” był konieczny, był niezbędnym warunkiem przewyższenia poważnych trudności w zaopatrzeniu ludności w artykuły pierwszej potrzeby. Zaostrezenie dysproporcji polegało na tym, że rozwojowi produkcji środków konsumpcji nie towarzyszył dostateczny rozwój produkcji środków produkcji, że na skutek oderwania się całej „grupy B” od „grupy A” przemysł środków konsumpcji pozbawiony został bazy materialnej dalszego rozwoju, że wobec tego dalszy, nieustanny wzrost produkcji środków konsumpcji dla systematycznego podnoszenia stopy życiowej ludności został poważnie zagrożony.

Z utworzeniem w połowie 1947 roku Niemieckiej Komisji Gospodarczej oraz powstaniem zjednoczeń przedsiębiorstw uspołecznionych zakończył się najważniejszy etap organizacyjnego umacniania na wszystkich odcinkach gospodarczych sektora uspołecznionego. W ten sposób powstała możliwość sporządzania jednolitego narodowego planu gospodarczego na całą strefę wschodnią, stwarzając realne przesłanki dla stopniowego likwidowania dysproporcji, dla usunięcia wąskich gardeł w strukturze całego przemysłu. Oznaczało to równocześnie przejście od mniej do bardziej doskonałych form i metod planowania, od planowania krótkoterminowego do świadomego perspektywicznego planowania gospodarki narodowej. Dzięki jakościowo nowym warunkom społeczno-ekonomicznym, dzięki podporządkowaniu produkcji społecznej potrzebom społecznym, gospodarka strefy wschodniej, dźwigając się systematycznie z ruin powojennych, stwarzała warunki dla nieprzerwanego i wysokiego tempa wzrostu produkcji przemysłowej jako podstawy dla ciągłego polepszania warunków życia mas pracujących. „Olbrymi postęp, jaki osiągnięto w radzieckiej strefie okupacyjnej, polegał nie tylko na tym, że pracowano po to, by usunąć zniszczenia wojenne i stworzyć normalne warunki bytowe, lecz przede wszystkim na tym, że w walce o zlikwidowanie następstw wojen hitlerowskich rozpoczęto odbudowę gospodarki pokojowej na bazie nowego, demokratycznego ustroju polityczno-gospodarczego. Fakt ten posiada olbrzymie znaczenie dla całych Niemiec”¹¹.

Śpośród różnych rodzajów proporcji gospodarczych decydującą rolę odgrywają proporcje rozwojowe (perspektywiczne), proporcje określające na dłuższy okres czasu związki dynamiczne między działaniami i gałęziami gospodarki narodowej (np. tempo rozwoju działu I i działu II, tempo rozwoju przemysłu i rolnictwa, tempo rozwoju przemysłu budowy maszyn a przemysłu hutniczego i energetycznego itp.). Ustalenie proporcji rozwojowych w perspektywicznych planach narodo-gospodarczych (na podstawie których następuje ich konkretyzacja w planach rocznych) jest chyba jednym z najbardziej odpowiedzialnych zadań partii i rządu w dziedzinie polityki gospodarczej i wymaga dokładnej znajomości całokształtu związków między poszczególnymi gałęziami gospodarki

¹¹ W. Ulbricht, Lehrbuch für den demokratischen Staats- und Wirtschaftsaufbau. Dietz Verlag, Berlin 1950, s. 54—55.

narodowej, sytuacji wewnętrznej i stosunków międzynarodowych. Już ustalone proporcje rozwojowe określające tempo rozwoju poszczególnych gałęzi, a więc i wielkość oraz kierunki nakładów inwestycyjnych decydują w znacznym stopniu o rozwoju całokształtu życia społeczno-gospodarczego. Niewłaściwie ustalone proporcje rozwojowe, niezgodne z wymogami praw ekonomicznych socjalizmu, prowadzą do błędnych inwestycji, a co za tym idzie do marnotrawstwa pracy żywej i uprzedmiotowionej.

Punktem wyjściowym planowania perspektywicznego, bazą dla późniejszego planu dwuletniego 1949—50, był opracowany po raz pierwszy samodzielnie przez niemieckie organa demokratyczne narodowy plan gospodarczy na drugą połowę 1948 roku, który zapoczątkował w radzieckiej strefie okupacyjnej właściwy rozwój centralnego, jednolitego planowania gospodarczego. Od tej chwili nie będą już sporządzane oderwane od siebie plany jednostkowe lub specjalne, jak to dotychczas czyniono, lecz wszystkie plany odcinkowe wchodzić będą w sposób skoordynowany w skład narodowego planu gospodarczego.

Mimo znacznych trudności, szczególnie w zakresie zaopatrzenia w surowce i energię elektryczną, plan na drugie półrocze 1948 roku wykonany został z nadwyżką. W stosunku do roku 1947 produkcja przemysłowa wzrosła w 1948 roku o 32,5%, osiągając 72,1% przedwojennego stanu produkcji (1936 r.)¹². Był to olbrzymi skok naprzód w odbudowie pokojowej gospodarki.

Wysokie tempo wzrostu produkcji przemysłowej w 1948 roku i wykonanie zadań planowych, stworzyło realne przesłanki dla urzeczywistnienia zadań wytyczonych pierwszym planem perspektywicznym, dwuletnim planem odbudowy i rozwoju gospodarki narodowej na lata 1949—50. W wyniku rozwoju życia gospodarczego strefy wschodniej oraz zwiększonych zadań gospodarczych, których nie można już było rozwiązać w ramach planowania krótkoterminowego, dalszy nieskrępowany rozwój sił wytwórczych uwarunkowany był stosowaniem planowania perspektywicznego. Na skutek rozwoju i umocnienia sektora społecznego, który w 1948 roku dawał już ok. 40% globalnej produkcji przemysłowej, rozszerzył się zakres planowanej gospodarki narodowej, wymagającej dla zachowania właściwych proporcji rozwojowych perspektywicznego ustalania zadań planowych. Nie można bowiem opierać rozwoju hutnictwa, górnictwa i innych gałęzi przemysłu, wymagających długofalowych nakładów inwestycyjnych, jedynie na planach krótkoterminowych. Plan dwuletni, pierwszy plan perspektywiczny, był przykładem pokojowej pracy tej części narodu niemieckiego, której stworzono warunki dla przezwyciężenia ruin i nędzy, której stworzono warunki zbudowania własnymi siłami nowych i demokratycznych Niemiec bez interwencji kapitału monopolii imperialistycznych.

Na podstawie istniejących możliwości produkcyjnych oraz zasobów surowcowych plan dwuletni przewidywał przede wszystkim, że:

- 1) produkcja przemysłowa wzrośnie w roku 1950 o 35% w stosunku do roku 1947, osiągając tym samym 81% stanu z 1936 roku,
- 2) w przemyśle wydajność pracy w 1950 roku wzrośnie o 30% w porównaniu z rokiem 1947,
- 3) globalna suma funduszu płac wzrośnie o 15% w stosunku do 1948 roku,

¹² Por. *Die Wirtschaft*, 1955, nr 18.

4) obniżka kosztów własnych przedsiębiorstw uspołecznionych wyniesie co najmniej 7%¹³.

Wykonanie tych zadań uzależnione było przede wszystkim od szybkiego tempa rozwoju przemysłu hutniczego, węglowego i energetycznego, jak również od zwiększenia importu surowców i środków żywności. Dla złagodzenia znacznego niedoboru podstawowych surowców trzeba było wzmocnić własną bazę surowcową. Wielkość produkcji najważniejszych wyrobów w 1950 roku miała wynosić według planu:

stal surowa	875.000 ton
surówka żelaza	360.000 ton
stal walcowana	650.000 ton
energia elektryczna	16 mlrd kWh
węgiel brunatny	123 mln ton
brykiety z węgla brun.	32 mln ton ¹⁴

Zaplanowane tempo wzrostu produkcji poszczególnych gałęzi przemysłu obrazują następujące wskaźniki:¹⁵

	1950 : 1947
węgiel kamienny	112%/o
węgiel brunatny	116%/o
brykiety	121%/o
przemysł chemiczny	146%/o
przemysł budowy maszyn	150%/o
przemysł elektrotechniczny	150%/o
w tym:	
silniki elektryczne	500%/o

Liczby powyższe świadczą o tym, że już w planie dwuletnim szybki rozwój przemysłu środków produkcji oraz podstawowych surowców był jednym z ważniejszych zadań odbudowy gospodarczej. Przy ustaleniu projektu planu rozwoju przemysłu żelaza i stali nie miał jednak jeszcze tak decydującego znaczenia jak w okresie późniejszym, gdyż na podstawie umów ze strefą zachodnią oczekiwano wystarczających ilości dostaw. Dopiero w związku z blokadą, która nastąpiła po separatystycznej reformie walutowej ze strony mocarstw zachodnich, powstała obiektywna konieczność położenia silnego nacisku na rozwój przemysłu hutniczego. Już w styczniu 1948 roku rząd USA spowodował drastyczne ograniczenia w eksporcie stali z Bizonii do strefy wschodniej. Oto realizacja tej polityki w liczbach:

Tablica 5
Dostawy stali z Bizonii do strefy wschodniej¹⁶

Rok	Miesiąc	Dostawy w tonach	Rok	Miesiąc	Dostawy w tonach
1947	IX	29.125	1948	II	15.269
	X	20.238		III	14.631
	XI	21.607		IV	13.570
	XII	19.772		V	8.871
1948	I	16.990		VI	dostawy wstrzymano

¹³ Por. „Der deutsche Zweijahrplan für 1949—50”. Dietz Verlag, Berlin 1949, s. 181—190.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Por. tamże.

¹⁶ Por. *Die Wirtschaft*, 1949, s. 401.

Wskutek zerwania handlu międzystrefowego przez mocarstwa zachodnie dostawy stali wyniosły w 1948 roku mniej niż 70 tys. ton. Oczywiście, że te ilości nie mogły w żadnym wypadku zaspokoić potrzeb odbudowy gospodarki strefy wschodniej, która otrzymywała w 1938 roku około 3 mln ton stali z Niemiec zachodnich. Jeśli uwzględnić poważne trudności na odcinku zaopatrzenia przemysłu strefy wschodniej w surówkę żelaza, stal, wyroby walcowane i węgiel kamienny i że w związku z niemal całkowitym zniszczeniem wojennym oraz na skutek demontażu zakładów zbrojeniowych przemysł hutniczy w tej strefie musiał być stworzony jakby od nowa — to tempo rozwoju całej produkcji przemysłowej w tym okresie było bardzo wysokie. Brak podstawowych surowców, uniemożliwiający w wielu wypadkach pełne wykorzystanie istniejących zdolności produkcyjnych obiektów przemysłowych, hamował jednak poważnie tempo rozwoju produkcji przemysłowej. I tak np. w przemyśle budowy maszyn na skutek braku surowców wykorzystanie mocy produkcyjnej wynosiło w 1948 roku zaledwie 61%. Tak więc zarówno warunki wewnętrzne, jak i zewnętrzne stwarzały obiektywną konieczność szybszego rozwoju produkcji surowców podstawowych, jako podstawy podniesienia poziomu gospodarczego całej strefy wschodniej. Stąd też położenia większego niż dotąd nacisku na rozwój przemysłu hutniczego w planie 2-letnim nie można traktować jako dążenia do autarkii i oderwania się od stref zachodnich, gdyż szybsze tempo rozwoju produkcji hutniczej było kwestią życia dla całej gospodarki strefy wschodniej.

To samo dotyczyło produkcji węgla, będącego nie tylko najważniejszym źródłem energii, lecz równocześnie i podstawowym surowcem dla rozwiniętego w strefie wschodniej przemysłu chemicznego. Strefa wschodnia wymagała znacznych dostaw węgla kamiennego. Węgiel brunatny był tylko z konieczności jej podstawowym paliwem dla przemysłu i transportu, nie wyrównując jednak rocznego deficytu w wysokości 15 mln ton węgla kamiennego, dostarczanego przed wojną przede wszystkim z Zagłębia Ruhry. Dlatego też przewidziane w planie dwuletnim inwestycje w przemyśle surowców podstawowych dla powiększenia zdolności produkcyjnych i przyspieszenia tym samym rozwoju produkcji — były niezbędnym wkładem w dzieło odbudowy gospodarczej. Gdyby natomiast istniały wówczas możliwości planowania produkcji przemysłowej na bazie demokratycznej gospodarki całych Niemiec, to oczywiście rozwój produkcji środków konsumpcji na obszarze strefy wschodniej nie byłby w tak wysokim stopniu uzależniony od poszerzenia mocy produkcyjnych w gałęziach przemysłu ciężkiego. Produkcja przemysłowa „grupy B” mogłaby szybciej się rozwijać, gdyby imperialiści anglo-amerykańscy nie prowadzili sprzecznego z interesami narodu niemieckiego polityki pogłębienia i utrwalenia rozbicia Niemiec. Rozbicie Niemiec zmuszało strefę wschodnią do stworzenia własnego przemysłu ciężkiego drogą wielkich wysiłków, poważnych nakładów materiałowych i siły roboczej tylko dlatego, że jej przemysł odcięty został od naturalnej bazy surowcowej. W ciężkich warunkach odbywało się zaopatrzenie gospodarki w podstawowe surowce, maszyny i części wymienne na skutek zerwania powiązań gospodarczych powstałych i utrwalonych między strefami w poprzednim długoletnim rozwoju. Ponieważ moc produkcyjna ważnych gałęzi przemysłu nie mogła być w strefie wschodniej z braku podstawowych surowców w pełni wykorzystana, zaistniała konieczność rozszerzenia własnej bazy surowcowej, położenia na jej rozwój — jako na decydujące ogniwo — szczególnego nacisku.

Kontynuacja anglo-amerykańskiej polityki pogłębiania rozbitcia Niemiec doprowadziła do utworzenia we wrześniu 1949 r. separatystycznego państwa niemieckiego, Niemieckiej Republiki Federalnej — na czele której stanął rząd składający się z przedstawicieli niemieckiego kapitału monopolistycznego i junkierskich obszarników.

Ponieważ mocarstwa zachodnie nie myślały o realizacji Uchwał Poczdamskich, postępowe siły w Niemczech wschodnich zmuszone zostały do samoobrony ogólnoniemieckich interesów w walce o narodową niezależność swojej ojczyzny. I tak powstała oparta na bloku demokratycznych partii i organizacji masowych w październiku 1949 r. Niemiecka Republika Demokratyczna, która zagroziła imperialistom drogę do podporządkowania sobie całych Niemiec; powstało pierwsze w historii Niemiec demokratyczne i pokojowe państwo niemieckie. Powstanie NRD oznaczało dalsze umocnienie władzy robotników i chłopów, a tym samym oznaczało pogłębienie realizacji warunku politycznego, koniecznego dla planowego rozwoju gospodarki narodowej. Spełniane dotychczas przez RAW naczelną funkcję polityczno-gospodarczą przejął rząd NRD, uzyskując stopniowo całkowitą samodzielność polityczną i gospodarczą. Wraz z utworzeniem rządu NRD powstało również Ministerstwo Planowania, które następnie przekształcone zostało w Państwową Komisję Planowania. W ten sposób utrwalona została dominująca i rozstrzegająca rola planowania gospodarczego jako podstawa rozwoju Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

Twórcza inicjatywa mas pracujących i szybki rozwój ruchu współzawodnictwa pracy przyczyniły się do znacznego przekroczenia zadań planu dwuletniego. Globalna produkcja przemysłowa wzrosła w tym okresie o 53,5% i osiągnęła 110,7% przedwojennego poziomu produkcji. Proporcje w rozwoju produkcji poszczególnych gałęzi przemysłu kształtowały się następująco:

Tablica 6

Rozwój produkcji przemysłowej w planie dwuletnim (1949—50)¹⁷

Gałęzie przemysłu	1948	1949	1950
przemysł energetyczny	100	102	119
przemysł górniczy	100	109	116
przemysł hutniczy	100	145	229
przemysł budowy maszyn	100	120	165
przemysł elektrotechniczny	100	125	179
przemysł precyzyjny i optyczny	100	121	157
przemysł materiałów budowl.	100	116	162
przemysł spożywczy	100	115	152
przemysł lekki	100	116	162
w tym: drzewny	100	113	129
włókienniczy	100	111	160
celulozowo-papiern.	100	147	181
globalna produkcja przem.	100	122	153

Obok szybkiego wzrostu produkcji przemysłu hutniczego (o 129%) nastąpił stosunkowo nieznaczny wzrost produkcji przemysłu górniczego (o 16%) i energetycznego (o 19%). Należy jednak mieć na uwadze bardzo niski poziom wyjściowy produkcji przemysłu hutniczego. W okresie planu dwuletniego nastąpił

¹⁷ Źródło: patrz przypis 23.

również szybki rozwój produkcji przemysłu lekkiego (o 62%) i spożywczego (o 52%).

Rozwój produkcji przemysłowej szedł w parze z umacnianiem się i wzrostem ciężaru gatunkowego sektora uspołecznionego. Podczas gdy w 1948 roku udział sektora uspołecznionego w globalnej produkcji przemysłu wynosił 40%, to w 1950 wzrósł do 77%, rozszerzając znacznie swoje pozycje w poszczególnych gałęziach przemysłu:

Tablica 7

Udział sektora uspołecznionego w produkcji przemysłowej w latach 1948—1950¹⁸

gałęzie przemysłu	1948 r.	1950 r.
przemysł energetyczny	40%	99%
przemysł górniczy	99%	98%
przemysł hutniczy	54%	97%
przemysł elektrotechniczny	33%	87%
przemysł chemiczny	35%	84%
przemysł budowy maszyn	41%	78%
przemysł precyzyjny i optyczny	16%	75%
przemysł włókienniczy	32%	65%
przemysł poligraficzny	.	54%
przemysł celulozowo-papiern.	45%	53%
przemysł spożywczy	14%	49%
przemysł lekki	18%	48%
przemysł drzewny	13%	33%

W 1950 roku kluczowe gałęzie przemysłu stanowiły niemal całkowicie własność społeczną. Szczególnie w produkcji przemysłu ciężkiego (energetyka, górnictwo, metalurgia, elektrotechnika, chemia, budowa maszyn) udział sektora uspołecznionego wynosił od 99% — 78%, tj. przeciętnie około 91%. Również w pozostałych gałęziach przemysłu udział sektora uspołecznionego wzrósł znacznie w stosunku do stanu z roku 1948.

*

Wykonanie zadań planu dwuletniego i odbudowa gospodarki ze zniszczeń wojennych uwarunkowane były nie tylko uruchomieniem całkowicie zniszczonych lub uszkodzonych przedsiębiorstw. Realizacja reprodukcji rozszerzonej wymagała już w tym planie zastosowania odpowiednich środków celem powstrzymania dalszego pogłębiania się dysproporcji oraz zapoczątkowania zwalczania istniejących dysproporcji i stworzenia warunków dla generalnego procesu usuwania starych i tworzenia nowych proporcji w okresie następnego planu perspektywicznego — pięcioletniego planu rozwoju gospodarki narodowej NRD w latach 1951—1955.

Zakładając wzrost produkcji przemysłowej o 92,3% i ponad dwukrotne przekroczenie przedwojennego poziomu produkcji, w I planie pięcioletnim wysunięto przemysł ciężki i surowców podstawowych jako decydujące ogniwa rozwoju całej gospodarki narodowej. W szczególnie szybkim tempie rozwijać się miały: przemysł hutniczy, przemysł budowy maszyn, przemysł górniczy i przemysł energetyczny — stanowiące podstawę całego rozwoju ekonomicznego. Forsowny rozwój tych dziedzin przemysłu konieczny był przede wszystkim

¹⁸ Die Wirtschaft, 1950, nr 42.

z tego względu, że stanowił miał podstawę do zlikwidowania dysproporcji, wynikłych na skutek rozbitcia Niemiec. Stąd też zwrócono szczególną uwagę na nowe budownictwo zakładów hutniczych, kopalń, elektrowni i przedsiębiorstw budowy maszyn, szczególnie maszyn ciężkich. Z ogólnych nakładów inwestycyjnych w wysokości 28.614 mln marek przeznaczono w planie na inwestycje w przemyśle 15.372 mln marek, przez co wartość majątku trwałego przemysłu państwowego miała wzrosnąć o 54^{0/0}, w tym przemyśle hutniczego o 217^{0/0}, przemyśle stoczniowego o 205^{0/0}, przemyśle chemicznego o 180^{0/0}, przemyśle budowy maszyn ciężkich o 70^{0/0}, przemyśle węglowego o 75^{0/0} i przemyśle energetycznego o 55^{0/0}¹⁹.

Dla poszczególnych gałęzi przemysłu plan pięcioletni zakładał następujący wzrost produkcji:

Tablica 8

Rozwój produkcji przemysłowej NRD w I planie pięcioletnim

gałęzie przemysłu	1955 : 1950 w % ^{0/0}
przemysł energetyczny	182,7
przemysł górniczy	163,7
przemysł hutniczy	253,6
przemysł budowy maszyn	214,8
przemysł elektrotechniczny	189,3
przemysł precyzyjny i optyczny	238,9
przemysł chemiczny	204,4
przemysł materiałów budowlanych	209,8
przemysł drzewny	134,5
przemysł włókienniczy	183,7
przemysł lekki	199,6
przemysł celulozowo-papierniczy	157,3
przemysł poligraficzny	139,0
przemysł spożywczy	186,9

Podstawowym obiektem planu pięcioletniego była rozpoczęta w dniu 1. I. 1951 r. budowa olbrzymiego kombinatu hutniczego „J. W. Stalin“ w Fürstenberg nad Odrą, którego roczna produkcja surowki żelaza w 1955 roku wynosić miała 900.000 ton. Powstając na granicy pokoju nad Odrą i Nysą kombinat „J. W. Stalin“, który swoją produkcję opiera na dostawach rudy żelaza ze Związku Radzieckiego oraz dostawach koksu z Polski, stanowi żywy przykład przyjaźni i współpracy gospodarczej między krajami obozu demokracji.

Określone w planie pięcioletnim proporcje rozwoju poszczególnych gałęzi przemysłu spowodować miały osiągnięcie w roku 1955 następujących wielkości w zakresie najważniejszych wyrobów:

Tablica 9

Produkcja ważniejszych wyrobów przemysłowych w planie pięcioletnim Niemieckiej Republiki Demokratycznej

rodzaj wyrobu	wielkość produkcji	1955 : 1950 w % ^{0/0}
energia elektryczna	33,4 mlrd kWh	176,8
węgiel kamienny	3,5 mln ton	124,8

¹⁹ Podane tu oraz niżej wskaźniki dotyczące zadań planu pięcioletniego zaczerpnięto lub obliczono na podstawie danych z „Gesetz über den Fünfjahrplan“, 8 Schriftenreihe der DDR, Deutscher Zentralverlag, Berlin 1951.

ciąg dalszy tabl. 9

węgiel brunatny	225,2 mln ton	164,0
brykiety	60,8 mln ton	161,5
rudy żelaza	3,7 mln ton	910,0
rudy miedzi	2,7 mln ton	330,0
surówka żelaza	2,0 mln ton	594,0
stal w blokach	3,1 mln ton	313,0
stal walcowana	2,2 mln ton	288,0
kwas siarkowy (SO ₂)	450 tys. ton	193,0
cement	4,0 mln ton	287,9
obrabiarki	—	188,0
samochody ciężarowe	—	2.460,0
samochody osobowe	—	427,0
traktory	—	212,8
maszyny rolnicze	—	154,3

Przytoczone liczby rozwoju produkcji poszczególnych gałęzi przemysłu, jak i poszczególnych wyrobów świadczą o wysokim tempie rozwoju całego przemysłu NRD w okresie planu pięcioletniego, przy czym ze względu na konieczność usunięcia poważnych dysproporcji w gospodarce narodowej tempo wzrostu produkcji poszczególnych gałęzi przemysłu było znacznie zróżnicowane. Tak np. pod koniec planu pięcioletniego produkcja przemysłu chemicznego osiągnąć miała 368,7%, przemysłu włókienniczego 182,9%, a produkcja przemysłu drzewnego 134,5% poziomu z 1936 roku. Szczególnie imponująca była planowana wielkość wydobycia 225,2 mln ton węgla brunatnego, stawiająca NRD pod tym względem na pierwszym miejscu w skali światowej. (W 1936 r. światowe wydobycie węgla brunatnego wynosiło 204 mln ton). Jeśli dotychczas Niemiecka Republika Demokratyczna była krajem przemysłu lekkiego, to po zrealizowaniu zadań planu pięcioletniego miała się stać krajem przemysłu ciężkiego i zająć naczelne miejsce wśród państw posiadających przemysł budowy maszyn ciężkich o wysokiej zdolności produkcyjnej. Zasadniczym bowiem ogniwem rozwoju przemysłu w planie pięcioletnim był przemysł budowy maszyn ciężkich, który dostarczać miał potrzebnych agregatów i urządzeń dla hutnictwa, górnictwa, budownictwa środków transportowych, przemysłu chemicznego i energetycznego. W ten sposób miały powstać warunki dla technizacji i mechanizacji produkcji jako podstawy wzrostu wydajności pracy, a równocześnie wzrost produkcji przemysłu budowy maszyn ciężkich umożliwić miał znaczne poszerzenie handlu zagranicznego. Dlatego też plan pięcioletni przewidywał zwiększenie produkcji:

maszyn dla przemysłu energetycznego	o 510%
urządzeń dla hutnictwa i górnictwa	o 171%
urządzeń dla przemysłu paliw	o 106%
urządzeń dla przemysłu budowlanego	o 229%

Poważne osiągnięcia polityczno-gospodarcze, głębokie przemiany, jakie dokonały się w świadomości mas pracujących, umożliwiły przejście NRD w 1952 roku do wyższego etapu rozwojowego, do planowego budownictwa socjalizmu w kraju. Urzeczywistnienie możliwości zbudowania socjalizmu w NRD — możliwości powstałej na skutek wystąpienia obiektywnych przesłanek tego budownictwa — stawiało przed społeczeństwem nowe zadania natury politycznej i gospodarczej. Głównym zadaniem gospodarczym budownictwa podstaw socja-

lizmu była dalsza realizacja zadań planu pięcioletniego, a szczególne zadania przemysłu NRD polegały przede wszystkim na „...rekonstrukcji wielkich zakładów przemysłowych w oparciu o przodującą technikę, na zlikwidowaniu dysproporcji powstałych wskutek rozbitcia Niemiec, na opanowaniu przodującej wiedzy technicznej, na podniesieniu wydajności pracy, na przejściu większych zakładów uspołecznionych na rozrachunek gospodarczy”²⁰.

Rozpoczęcie planowego budownictwa podstaw socjalizmu w NRD związane było przede wszystkim z konsekwentną realizacją polityki socjalistycznego uprzemysłowienia kraju. Polityka socjalistycznego uprzemysłowienia kraju jest przede wszystkim wyrazem wykorzystania w interesie społeczeństwa wymogów prawa koniecznej zgodności stosunków produkcji z charakterem sił wytwórczych. W procesie socjalistycznej industrializacji umacniają i rozszerzają się nowe stosunki produkcji, dlatego właśnie jedną z cech socjalistycznego uprzemysłowienia kraju jest zwycięstwo w przemyśle, a na tej podstawie i w rolnictwie, socjalistycznych stosunków produkcji, opartych na społecznej własności środków produkcji. W pierwszych dwóch latach planu pięcioletniego nastąpiło w przemyśle dalsze rozszerzenie sektora socjalistycznego, którego udział w globalnej produkcji przemysłowej wzrósł do 79% w 1951 roku i do 81% w 1952 roku²¹. Z punktu widzenia zadania zbudowania socjalizmu w kraju trzeba było zapewnić dalszy wzrost siły sektora socjalistycznego w przemyśle poprzez rozbudowę jego potencjału produkcyjnego i poprzez szybsze tempo wzrostu produkcji przemysłu socjalistycznego w stosunku do tempa rozwoju przemysłu sektora kapitalistycznego.

W procesie socjalistycznej industrializacji następuje stopniowa likwidacja pozostałych po kapitalizmie dysproporcji, tworzenie materialno-technicznej bazy socjalizmu w drodze rekonstrukcji przemysłu, a dalej pozostałych działów gospodarki narodowej. Rekonstrukcja przemysłu, oznaczająca całkowitą przebudowę przemysłu, stworzenie nowej struktury przemysłu opartej na nowej, wyższej technice, decyduje o systematycznym wzroście wydajności pracy i nieprzerwanym rozwoju produkcji jako głównych drogach maksymalnego zaspokajania rosnących stale potrzeb społeczeństwa. W toku budownictwa podstaw socjalizmu w NRD polityka socjalistycznej industrializacji kraju, tworzenia warunków dla rekonstrukcji całej gospodarki narodowej, musiała więc uwzględniać zasadę nieprzerwanego i wysokiego tempa rozwoju produkcji przemysłu socjalistycznego oraz zasadę prymatu produkcji środków wytwórczości w rozwoju całego przemysłu. Jednym z głównych zadań planu pięcioletniego była gruntowna zmiana proporcji między działem I a działem II, między „grupą A” a „grupą B”, w przemyśle, jak i między poszczególnymi gałęziami przemysłu. Ponieważ produkcja „grupy A” była stosunkowo niska, a niektóre gałęzie produkcji w ramach tej grupy w ogóle nie istniały (np. budowa maszyn ciężkich), nie mogła się również w pełni i stale rozwijać produkcja działu II. Zadanie polegało na tym, by poprzez rozbudowę istniejących gałęzi przemysłu w „grupie A” i budownictwo w ramach tej grupy nowych, dotychczas nie istniejących gałęzi produkcji stworzyć takie warunki przebiegu spo-

²⁰ W. Ulbricht, Die gegenwärtige Lage und die nächsten Aufgaben der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands. Dietz Verlag, Berlin 1952, s. 66.

²¹ Por. *Die Wirtschaft*, 1952 r., nr 28.

łączonego procesu reprodukcji rozszerzonej, by odbywał się on bez przeszkód, by sprzyjał jak najbardziej rozwojowi sił wytwórczych, jak najszybszemu wzrostowi całej produkcji materialnej. W dziedzinie przemysłu oznaczało to znaczne zróżnicowanie tempa rozwoju produkcji poszczególnych gałęzi przemysłu dla systematycznego usuwania istniejących dysproporcji.

Dla urzeczywistnienia zaplanowanego 92,3%-ego przyrostu globalnej produkcji przemysłowej plan pięcioletni Niemieckiej Republiki Demokratycznej zmierzał przede wszystkim ku zlikwidowaniu istniejących w przemyśle dysproporcji, mianowicie przez:

- 1) zakończenie rozpoczętej w okresie planu dwuletniego odbudowy i szybki, dalszy rozwój gospodarki energetycznej i przemysłu paliw;
- 2) rozbudowę i nowe budownictwo wydajnych kopalń rud, szczególnie rud żelaza i miedzi, pirytu i soli potasowych;
- 3) rekonstrukcję i szybką rozbudowę hutnictwa w zakresie produkcji surówki żelaza, stali i wyrobów walcowanych w rozmiarach, zapewniających maksymalne zaopatrzenie przemysłu budowy maszyn w metale z własnych źródeł;
- 4) rekonstrukcję i wykorzystanie całkowitej mocy produkcyjnej najważniejszych i przodujących zakładów budowy maszyn, jak również budowę nowych zakładów, produkujących urządzenia dla gospodarki energetycznej, dla przemysłu węglowego, dla przemysłu hutniczego i chemicznego;
- 5) rekonstrukcję i rozszerzenie zakładów chemicznych, zwłaszcza w latach 1953—1955, produkujących podstawowe artykuły chemiczne, materiały pędne, włókna sztuczne, sodę i niezbędne dla celów przemysłowych kwasy;
- 6) rekonstrukcję i całkowite wykorzystanie mocy produkcyjnej zakładów, które produkują towary przeznaczone na rynki zagraniczne, zgodnie z planem eksportowo-importowym i zobowiązaniami republiki²².

Powyższe drogi systematycznego likwidowania starych dysproporcji charakteryzują plan pięcioletni jako plan okresu rekonstrukcji przemysłu w procesie socjalistycznej industrializacji kraju. Podstawą tej rekonstrukcji był rozwój przemysłu metalowego, jej jądrem natomiast przebudowa przemysłu maszynowego i skoncentrowanie się szczególnie na budownictwie maszyn ciężkich, co wymagało stworzenia szerokiej bazy metalurgicznej jako materialnej przesłanki rozwoju przemysłu budowy maszyn ciężkich oraz pozostałych gałęzi przemysłu maszynowego. Realizacja tych zadań była nierozdzielnie związana z głównym zadaniem planu pięcioletniego, wyłonionym na wyższym etapie rozwoju NRD, zadaniem zbudowania podstaw socjalizmu w Niemieckiej Republice Demokratycznej.

W latach 1951—1952 obok szybkiego tempa wzrostu globalnej produkcji przemysłu NRD następowały znaczne zmiany w strukturze produkcji. W 1951 roku podjęto po raz pierwszy produkcję wielu nowych maszyn, np. turbogeneratorów, ciężkich obrabiarek (karuzelówki pow. 1600 mm), pras hydraulicznych ponad 63 ton oraz urządzeń dla gałęzi przemysłu ciężkiego, rozpoczęto niemal od podstaw budownictwo silnego przemysłu stocznioowego. Główne zadania planowe 1952 r. dotyczyły wzmoczonej w stosunku do pierwotnych wskaźników planu pięcioletniego seryjnej produkcji ciężkich maszyn i urządzeń przemysłowych.

²² Por. „Gesetz über den Fünfjahrplan”, cyt. wyd., s. 216—217.

wych, wzmoczonego wykorzystania bogactw naturalnych, szczególnie w zakresie rud metali i węgla, zwiększenia mocy produkcyjnej przemysłu ciężkiego. Wielkie znaczenie dla rozwoju gospodarki NRD miało naukowe opracowanie i praktyczne zapoczątkowanie w tym okresie sposobu koksowania węgla brunatnego. Na bazie ogromnych pokładów węgla brunatnego w Zagłębiu Niederlausitz zapoczątkowano budowę olbrzymiej koksowni, produkującej koks wysokiej kaloryczności. Zastosowanie opracowanego przez laureatów nagród państwowych prof. dra Rammlera i dra Bilkenrotha procesu wykorzystania węgla brunatnego do produkcji koksu hutniczego oznaczało w skali światowej olbrzymi krok naprzód w dziedzinie przeróbki węgla brunatnego. Dla NRD miało to szczególne znaczenie, gdyż umożliwiało zlikwidowanie szeregu wąskich gardeł w różnych dziedzinach gospodarki narodowej, oznaczało przewyżczenie wielu trudności, wynikłych z rozbitcia Niemiec.

Rozbudowa własnego przemysłu ciężkiego, chociaż nie tak wyraźnie podkreślona, leżała również u podstaw planu dwuletniego. Forsowny rozwój przemysłu ciężkiego w pierwszych latach planu pięcioletniego został jeszcze bardziej wzmoczony z rozpoczęciem planowej budowy podstaw socjalizmu, przy czym istotny wpływ na przyspieszenie tempa rozwoju przemysłu ciężkiego wywarły warunki zewnętrzne. Podpisanie przez rząd Adenauera układów z Bonn i Paryża (maj 1952 r.), wzrastający wyścig zbrojeń w krajach kapitalistycznych, wzmoczone tempo montowania agresywnych paktów, remilitaryzacji Niemiec zachodnich i odbudowy Wehrmachtu — wszystko to wymagało podjęcia odpowiednich kroków dla zwiększenia mocy ekonomicznej i obronnej NRD. Socjalistyczna industrializacja, która umożliwia szybki rozwój przemysłu ciężkiego, zapewnia właśnie zarówno nieprzerwany wzrost i doskonalenie produkcji socjalistycznej, jak również wzmocnienie obronności kraju. Szczególną cechą problemu industrializacji NRD polegała na tym, że Niemcy nie były zacofanym krajem rolniczym, lecz krajem o wysoko rozwiniętym przemyśle. Dlatego też w NRD nie wystąpiła np. konieczność przekształcenia kraju rolniczo-przemysłowego w kraj przemysłowo-rolniczy, natomiast naczelnym zadaniem było przewyżczenie poważnych dysproporcji w przemyśle, pozbawionym w wyniku zniszczeń wojennych, a przede wszystkim w wyniku rozbitcia Niemiec, własnego przemysłu ciężkiego. II Konferencja Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności, podejmując uchwałę o planowym budownictwie podstaw socjalizmu w NRD, zwróciła szczególną uwagę na przewyżczenie dysproporcji wynikłych z rozbitcia Niemiec. Drogą forsownego tempa rozwoju przemysłu ciężkiego dysproporcje te usunięte być miały w przeważającej mierze już w okresie I planu pięcioletniego. W ogólności polityka taka zgodna była z ogólnymi wnioskami wynikającymi z wpływu warunków zewnętrznych i wewnętrznych na tempo i proporcje rozwoju przemysłu NRD. Nie oznaczało to jednak możliwości dokonania dowolnego zróżnicowania tempa rozwoju produkcji na korzyść przemysłu ciężkiego.

Uwzględnienie konkretnej sytuacji na odcinku proporcji w rozwoju gospodarki narodowej oznaczało konieczność takiego zróżnicowania tempa poszczególnych gałęzi przemysłu, które umożliwiłoby przewyżczenie istniejących dysproporcji i scementowanie całego przemysłu NRD w jednolitą, o organicznej strukturze całość. Następujące zestawienie charakteryzuje w znacznym stopniu te proporcje, dając równocześnie obraz wzajemnych związków w procesie rozwoju poszczególnych gałęzi przemysłu NRD:

Tablica 10

Rozwój produkcji poszczególnych gałęzi przemysłu NRD w latach 1948—1955²³

Przemysł	1948	1949	1950	1951	1952	1953*	1955**	
energetyczny	100	102	119	140	148	167	(.)	217
górnictwo	100	109	116	132	135	151	(.)	196
hutniczy	100	145	229	290	368	463	(459)	580
budowy maszyn	100	120	165	210	261	317	(230)	355
elektrotechn.	100	125	179	215	268	319	(347)	339
prec. i optyczny	100	121	157	232	262	285	(.)	374
przem. chemiczny	100	120	157	188	212	230	(247)	321
mater. budowl.	100	116	145	178	197	213	(.)	304
spożywczy	100	115	152	199	246	276	(230)	284
lekki	100	116	162	209	245	271	(272)	322
w tym:								
drzewny	100	113	129	169	181	196	(196)	174
włókienniczy	100	111	160	194	215	236	(229)	294
cel.-papiern.	100	147	181	209	.	.	(.)	285

*) wskaźniki podane poza nawiasem dotyczą danych wg npg. na rok 1953, wskaźniki podane w nawiasie dotyczą danych rzeczywistych.

**) wg planu pięcioletniego.

Od 1949 r. na czoło pod względem szybkości wzrostu produkcji wysuwa się zdecydowanie przemysł metalurgiczny, który do 1952 r. zwiększył swoją produkcję 3,7 razy w stosunku do 1948 roku, a pod koniec planu pięcioletniego przekroczyć miał poziom z roku 1948 — 5,8 razy. Na bazie szybkiego wzrostu przemysłu hutniczego rosła w szybkim tempie produkcja przemysłu maszynowego, nastawiona na wytwarzanie narzędzi produkcji koniecznych dla rekonstrukcji samego przemysłu maszynowego, a dalej przemysłu hutniczego, pozostałych gałęzi przemysłu, jak i wszystkich działów gospodarki. Możliwość realizacji tego decydującego zadania (rekonstrukcji) socjalistycznej industrializacji kraju, będącej równocześnie procesem łamania starych i tworzenia nowych proporcji, zapewnił 3,6-krotny wzrost produkcji przemysłu maszynowego w rozpatrywanym okresie czasu. Potrzeby przemysłu maszynowego, jak i pozostałych gałęzi gospodarki narodowej określają nie tylko tempo rozwoju całego przemysłu hutniczego, lecz również wewnętrzne proporcje jego rozwoju. Potrzeby przemysłu maszynowego np. nie odnoszą się bezpośrednio do surówki żelaza, lecz do stali walcowanej, do stali w blokach o różnych profilach itp. — określają więc pośrednio w ostatecznym rozrachunku i wielkość wytopu surówki i konieczną dla tego wytopu ilość rudy żelaza, koksu itp. Ta wszechstronna współzależność między wszystkimi gałęziami gospodarki narodowej sięgająca aż do najniższego szczebla, do najbardziej jednorodnej produkcji, wzajemne uwarunkowanie proporcji rozwoju produkcji poszczególnych wyrobów powodują, że zapewnienie proporcjonalnego przebiegu społecznej reprodukcji rozszerzonej uwarunkowane jest proporcjonalnym rozwojem na wszystkich odcinkach życia gospodarczego. Chodzi nie tylko o to, aby zapewnić właściwe proporcje między tempem rozwoju poszczególnych działów czy gałęzi gospodarki narodowej, chodzi również o to,

²³ Obliczono i zestawiono na podstawie danych z *Die Wirtschaft* 1949: s. 243 — 247, 277; 1950: nr 4; 1951: nr 11; 1952: nr 6, 8, 52; 1953: nr 6; 1954: nr 8, 5; „Gesetz über den Fünfjahrplan”, cyt. wyd., s. 217; *Statistische Praxis* 1951: nr 11 i 5; „Protokoll des IV Parteitages der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands”, cyt. wyd., s. 72, 73, 75.

aby zapewnić właściwe proporcje wewnątrz poszczególnych najważniejszych wyrobów. Te ostatnie dotyczyły w NRD przede wszystkim tempa rozwoju produkcji podstawowych surowców.

Tablica 11

Produkcja ważniejszych wyrobów przemysłowych w latach 1949—1955²⁴

Rodzaj produkcji	1949	1950	1951	1952	1953*	1955 ^z
węgiel kamienny	100	93	106	.	(. .)	116
węgiel brunatny	100	108	119	125	(136)	177
ruda żelaza	100	131	160	252	605 (423)	1.192
ruda miedzi	100	115	145	.	(. .)	380
surówka żelaza	100	135	137	264	475 (433)	802
stal surowa	100	165	257	314	404 (361)	517
stal walcowana	100	219	308	369	452 (421)	631
energia elektryczna	100	116	127	138	153 (149)	205
urządzenia energetyczne	.	100	211	347	(480)	.
urządzenia hutnicze	.	.	100	228	(178)	.
karuzelówki ponad 1.600 mm	.	.	100	290	928 (. .)	.

*) dane planowane podano przed nawiasem, dane rzeczywiste w nawiasie,

z) według planu pięcioletniego.

Obok wysokiego tempa wzrostu wydobywania rud żelaza (o 1.092% w stosunku do 1949 r.), wytopu surówki żelaza (o 702%), produkcji stali surowej (o 417%) i produkcji stali walcowanej (o 531%) — na których w pierwszym rzędzie bazowało wysokie tempo wzrostu całego przemysłu budowy maszyn (o 326% w latach 1949—53), a szczególnie tempo produkcji maszyn ciężkich (np. wzrost produkcji karuzelówek o 828% w okresie 1951—1953 r., urządzeń energetycznych o 380% w latach 1950—1953) — obserwujemy stosunkowo wolniejsze tempo wzrostu wydobywania węgla i produkcji energii elektrycznej. O ile niedoory w zakresie węgla kamiennego wyrównywał znacznie import, to niedostateczny wzrost produkcji energii elektrycznej nie łagodził poważnych dysproporcji między potrzebami gospodarki narodowej a stopniem ich pokrycia.

Dotychczasowe osiągnięcia w industrializacji kraju, w likwidowaniu dysproporcji i przebudowie struktury przemysłu NRD stają się szczególnie wymowne, jeżeli przytoczone wskaźniki poszczególnych produktów porównamy z wielkością ich produkcji w 1936 roku:

Tablica 12

Wielkość produkcji niektórych wyrobów przemysłowych w 1936, 1952 i 1955 roku²⁵
(w tys. ton; energia elektr. w mlrd kWh)

Rodzaj produkcji	1936	1952	1955*	1955 : 1936 w %
stal surowa	1.199	1.882	3.100	259%
surówka żelaza	260	658	2.000	767%
węgiel brunatny	97.500	.	225.200	231%
węgiel kamienny	3.610	.	3.500	97%
energia elektryczna	14,8	23,2	33,4	226%

*) według planu pięcioletniego.

²⁴ Obliczono na podstawie danych z *Die Wirtschaft* nr 8, 52 z 1952 r.; 8 z 1953 r.; 39 z 1954 r.; *Statistische Praxis*, nr 1, 11 z 1951 r.; „Gesetz über den Fünfjahrplan”, cyt. wyd., s. 217—219.

²⁵ Źródła danych z 1936 r.: *Einheit* 1953, nr 3, s. 268; *Die Wirtschaft*, 1947, s. 98; 1954, nr 39, „Deutschland in Zahlen 1950”. Bund Verlag, Köln 1951, s. 229.

Według planu pięcioletniego w 1955 roku produkcja stali surowej miała przekroczyć poziom przedwojenny 2,6 raza, surowki żelaza 7,7 raza, energii elektrycznej 2,3 raza i węgla brunatnego 2,3 raza, co łącznie z rozwojem przemysłu maszynowego i chemicznego zmienić miało strukturę całego przemysłu, przekształcić Niemiecką Republikę Demokratyczną z kraju o przewadze przemysłu lekkiego w kraj posiadający wysoko rozwinięty przemysł ciężki. W górnictwie wydobycie węgla kamiennego obniżyć się miało pod koniec planu pięcioletniego w porównaniu z rokiem 1936 o 3%, co wynikało z wyczerpywania się pokładów węgla kamiennego. Tym bardziej musiało się więc rozwijać wydobycie węgla brunatnego. Zabezpieczenie właściwych proporcji w rozwoju całego przemysłu ciężkiego i surowców podstawowych w oparciu o wystarczające zaopatrzenie w węgiel kamienny i koks hutniczy spoczywało jednak w poważnej mierze na planie handlu zagranicznego. Ogromne znaczenie wspomnianego już wykorzystania węgla brunatnego w koksochemii łagodziło tylko krajowy deficyt węgla kamiennego, ale go nie likwidowało.

W Niemieckiej Republice Demokratycznej nieustanny i szybki rozwój globalnej produkcji przemysłowej następował w drodze przeważającego wzrostu produkcji środków produkcji w procesie społecznej reprodukcji rozszerzonej. W rezultacie takiego rozwoju osiągnięto znaczne sukcesy w odbudowie i rozbudowie gospodarki narodowej, w polepszeniu warunków bytowych ludności; zarówno w dziale I, jak i w dziale II przekroczono znacznie poziom produkcji przedwojennej.

Tablica 13

Rozwój produkcji środków produkcji i produkcji środków konsumpcji w przemyśle NRD ²⁶ (1936 r. = 100)

Gałęzie przemysłu	1936	1950	1953
Grupa A			
1. Przemysł surowców podstawowych *	100	134,1	200,3
w tym:			
przemysł energetyczny	100	.	190,9
przemysł górniczy	100	.	183,0
przemysł hutniczy	100	.	123,7
przemysł chemiczny	100	.	273,0
2. Przemysł obróbki metali **)	100	120,7	214,7
w tym:			
przemysł budowy maszyn	100	.	191,9
przemysł elektrotechniczny	100	.	301,9
Grupa B			
1. Przemysł lekki ***)	100	103,8	146,8
2. Przemysł spożywczy	100	78,5	146,6
Cały przemysł (A+B)	100	110,7	176,6

*) Obejmuje przemysły: energetyczny, górniczy, hutniczy, chemiczny i materiałów budowlanych.

***) Obejmuje przemysły: budowy maszyn, elektrotechniczny oraz precyzyjny i optyczny.

****) Obejmuje przemysły: drzewny, włókienniczy, odzieżowy, skórzany, obuwniczy, tytoniowy, celulozowo-papierniczy i poligraficzny.

²⁶ Źródła: „Protokoll des IV Parteitages der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands”, cyt. wyd., s. 70; *Die Wirtschaft*, 1954, nr 24.

Przytoczone dane wykazują przeważający wzrost produkcji środków produkcji w rozwoju przemysłu Niemieckiej Republiki Demokratycznej. W stosunku do poziomu z okresu przedwojennego przemysł surowców podstawowych zwiększył swoją produkcję w 1953 roku o 100,3%, a przemysł obróbki metali o 114,7%, podczas gdy w przemyśle lekkim przyrost produkcji wynosił 46,8%, a w przemyśle spożywczym 46,6%.

Na podstawie powyższych wskaźników nie można oczywiście stwierdzić, czy w porównaniu z rozwojem produkcji środków konsumpcji rozwój produkcji środków produkcji był niedostateczny, a zwłaszcza czy był zbyt forsowny, gdyż rozpiętość między tempem rozwoju grupy A a tempem rozwoju grupy B wcale nie jest tak znaczna. Należy jednak mieć na uwadze, że dane za rok 1953 obejmują półroczny okres realizacji polityki „nowego kursu“.

*

Jak wynika z danych dotyczących wzrostu produkcji poszczególnych gałęzi przemysłu oraz wzrostu produkcji najważniejszych wyrobów przemysłowych, charakterystyczną cechą linii rozwojowej przemysłu NRD w pierwszych latach planu pięcioletniego był forsowny rozwój przemysłu „grupy A“, a w jego ramach przemysłu surowców podstawowych i przemysłu budowy maszyn ciężkich w szczególności. Sytuacja, jaka powstała w 1953 r., wykazała jednak, że realizując politykę socjalistycznej industrializacji i rozwijając słusznie w szybkim tempie przemysł ciężki, popełniono błąd zbyt forsownego rozwijania przemysłu ciężkiego. Trudności, jakie na niektórych odcinkach zaopatrzenia gospodarki narodowej, a przede wszystkim w zaspokajaniu bieżących potrzeb konsumpcyjnych ludności ujawniły się już w drugiej połowie 1952 r. i narastały w 1953 r., wykazały, że kontynuacja polityki forsownego rozwoju przemysłu ciężkiego oznaczałaby pogłębienie dysproporcji i trudności rynkowych, uniemożliwiłaby systematyczne polepszanie warunków bytowych mas pracujących. Równocześnie dotychczasowy rozwój i osiągnięty poziom produkcji przemysłu ciężkiego stwarzał realne możliwości i konieczność przyspieszenia wzrostu produkcji środków konsumpcji, a tym samym i szybszego wzrostu stopy życiowej ludności. Analiza całokształtu sytuacji polityczno-gospodarczej wykazała, że założony w planie na rok 1953 wzrost produkcji przemysłu ciężkiego był zbyt forsowny, że powstała konieczność dokonania korekty w planowych proporcjach rozwojowych produkcji przemysłowej.

Uwzględnienie nowej sytuacji w polityce gospodarczej partii i rządu NRD nastąpiło w czerwcu 1953 roku, w proklamowanym tzw. „nowym kursie“. Zakres „nowego kursu“ był jednak o wiele szerszy, nie ograniczał się jedynie do ustalenia nowych proporcji w rozwoju produkcji przemysłowej. Główna jego treść dotyczyła zasadniczego polepszenia sytuacji polityczno-gospodarczej w NRD, aby na tej podstawie znacznie podnieść stopę życiową wszystkich ludzi pracy oraz stworzyć dogodniejsze warunki dla realizacji ogólnonarodowego zadania — przyspieszenia sprawy zjednoczenia na zasadach demokratycznych i pokojowych całych Niemiec. Na odcinku gospodarczym natomiast „nowy kurs“ dotyczył przede wszystkim przyspieszenia wzrostu produkcji artykułów powszechnego spożycia, poszerzenia asortymentu i polepszenia jakości produkcji. W tym celu „nowy kurs“ zakładał przegrupowanie sił i środków na korzyść przemysłu spożywczego i lekkiego. Z analizy „nowego kursu“ nie można, rzecz jasna, wyciągać

wniosku o błędności generalnej linii partii w zakresie rozwoju przemysłu ciężkiego. Nie można bowiem utożsamiać pojęcia szybkiego czy forsownego tempa z pojęciem zbyt forsownego tempa rozwoju przemysłu ciężkiego. Konieczna i słuszna była polityka szybkiego rozwijania przemysłu surowców podstawowych i przemysłu budowy maszyn ciężkich, gdyż uchroniła gospodarke NRD od poważnych trudności i zaburzeń, na co liczyli właśnie amerykańscy i niemieccy imperialiści przeprowadzając separatystyczną reformę walutową i sabotując handel międzystrefowy. Mimo blokady ekonomicznej ze strony mocarstw zachodnich ludzie pracy Niemieckiej Republiki Demokratycznej stworzyli pod przewodnictwem Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności w postaci silnego przemysłu ciężkiego materialno-techniczną bazę rozwoju całej gospodarki narodowej. Oczywiście droga ta nie była łatwa, wymagała od społeczeństwa poważnego wysiłku i wyrzeczeń. Uwzględnienie zasady prymatu produkcji środków produkcji w praktycznym realizowaniu polityki socjalistycznego uprzemysłowienia kraju było jedyną drogą zapewnienia niezależności i samodzielności gospodarki NRD, oparcia jej na trwałej, własnej bazie materialno-technicznej, było jedyną drogą przezwyciężenia olbrzymich trudności spowodowanych rozbięciem Niemiec.

Podstawowa teza markswosko-leninowskiej teorii reprodukcji rozszerzonej o przeważającym wzroście produkcji środków produkcji oznacza konieczność szybszego tempa wzrostu działu I w stosunku do działu II. Tezy tej jednak nie można odnosić schematycznie i w sensie absolutnym w stosunku do każdego kraju, jak i w stosunku do każdego okresu rozwojowego danego kraju. Szybszy wzrost produkcji działu I zgodny jest z podstawowymi interesami całego społeczeństwa o tyle, o ile umożliwi nieprzerwany wzrost i doskonalenie całej produkcji społecznej (a więc i produkcji działu II) i o ile stanowi rzeczywiście środek dla osiągnięcia podstawowego celu produkcji socjalistycznej zarówno z punktu widzenia perspektywistycznego jak i bieżącego, systematycznego podwyższania stopnia zaspokajania materialnych i kulturalnych potrzeb mas pracujących. Wydaje się przy tym, iż jako okres bieżący uważać należy podstawowy plan bieżący, jakim jest roczny narodowy plan gospodarczy. W polityce gospodarczej państwa socjalistycznego przy ustalaniu w ramach planu rocznego poziomu zaspokojenia bezpośrednich potrzeb ludności pracującej zagadnieniem spornym może być co najwyżej stopień podniesienia tego poziomu w stosunku do okresu poprzedzającego, a więc górna granica tego poziomu, bezspornym natomiast jest fakt, iż nieprzekraczalną dolną granicę poziomu zaspokojenia potrzeb ludności pracującej w planowanym okresie rocznym stanowi poziom okresu poprzedniego. Zaplanowanie zbyt forsownego tempa rozwoju działu I (a przede wszystkim przemysłu ciężkiego), powodujące określone rozstawienie sił i środków, prowadzi do powstania trudności w zaspokajaniu bezpośrednich potrzeb ludności i może spowodować w danym okresie obniżenie stopy życiowej, co było y sprzeczne z podstawowym i bezpośrednim celem polityki gospodarczej państwa socjalistycznego — dążeniem do maksymalnego zaspokajania rosnących potrzeb społeczeństwa.

Do 1952 roku szybki rozwój produkcji przemysłowej NRD, a w pierwszym rządzie przemysłu ciężkiego, szedł w parze ze stałą poprawą warunków bytowych ludności. Na skutek przyspieszenia tempa wzrostu produkcji przemysłu

ciężkiego w stosunku do ustalonych pierwotnie zadań planu pięcioletniego, rozwój działu II w 1952 r. nie nadążał za wzrostem produkcji środków produkcji, pozostał zbyt daleko w tyle za rozwojem działu pierwszego, co spowodowało powstanie pewnych trudności w zaopatrzeniu ludności w artykuły pierwszej potrzeby. Decyzja o przyspieszeniu tempa rozwoju przemysłu ciężkiego podjęta została w wyniku zbyt abstrakcyjnego ujęcia wpływu warunków zewnętrznych i wewnętrznych na tempo rozwoju przemysłu. Przede wszystkim nie uwzględniono okoliczności, że NRD nie buduje socjalizmu w całkowitym otoczeniu kapitalistycznym, lecz w warunkach istnienia potężnego i rosnącego na siłę obozu socjalistycznego, że istnienie demokratycznego rynku światowego zabezpiecza niezależność gospodarki NRD od gospodarki państw kapitalistycznych, że w tych warunkach i na podstawie dotychczasowych osiągnięć w rozwoju przemysłu ciężkiego można było zwolnić tempo jego rozwoju, a przyspieszyć wzrost produkcji środków konsumpcji. Przy braku warunków wewnętrznych sprzyjających forsownemu rozwojowi przemysłu ciężkiego (brak dostatecznych złóż węgla kamiennego, konieczność importu znacznych ilości rud metali i tworzenia nowych obiektów produkcyjnych) osiągnięcie założonych pierwotnie wielkości produkcji w tej gałęzi wymagało olbrzymiego skoncentrowania w przemyśle ciężkim nakładów pracy żywej i uprzedmiotowionej, co mogło doprowadzić do obniżenia stopy życiowej mas pracujących. Usunięcia tych błędów popełnionych w polityce gospodarczej dotyczyły uchwały Biura Politycznego z 9 VI 1953 r. i rezolucja o nowym kursie i zadaniach partii, uchwalona przez Komitet Centralny SED na XV Plenum (24—26 VII 1953 r.): „Partia, która obrała słuszny kurs na budowę podstaw socjalizmu w NRD — stwierdzała rezolucja — wkroczyła na niewłaściwą drogę przyspieszonego rozwiązania tego zadania bez właściwego uwzględnienia realnych warunków wewnętrznych i zewnętrznych. Doprowadziło to do zbyt forsownego tempa rozwoju gospodarki, zwłaszcza przemysłu ciężkiego...“²⁷.

„Nowy kurs“ — opierając się na dotychczasowych poważnych osiągnięciach w rozwoju przemysłu ciężkiego i uwzględniając realne możliwości i potrzeby dalszego rozwoju ekonomicznego — nakreślił w celu wydatnego i szybkiego podniesienia stopy życiowej ludności nowe proporcje w rozwoju poszczególnych gałęzi przemysłu na drugą połowę 1953 roku i na lata 1954—55. Początkowo w planie na rok 1953 ustalono wzrost produkcji przemysłu ciężkiego o 13%, a przemysłu lekkiego o 7,1%. Uchwały natomiast XV Plenum KC SED zakładały wzrost produkcji przemysłu ciężkiego o 5,5—6%, a przemysłu lekkiego o około 10%. W ogólności więc korekta zadań planowych dotyczyła przyspieszenia tempa rozwoju produkcji grupy B kosztem grupy A, aby na podstawie szybszego wzrostu produkcji środków konsumpcji zapewnić zlikwidowanie zastrzonych trudności rynkowych i zabezpieczyć nieprzerwany wzrost poziomu zaspokajania potrzeb ludności. Osłabienie tempa rozwoju przemysłu ciężkiego było podstawą dokonania przegrupowania sił i środków i skierowania zwiększonych zasobów materialnych, finansowych i siły roboczej do tych dziedzin gospodarki, od których szybkiego rozwoju uzależnione było bezpośrednio polepszenie warunków bytowych mas pracujących. Dane tablicy 10 i 11 wykazują,

²⁷ „Der neue Kurs und die Aufgaben der Partei“, *Einheit*, 1953, nr 8, s. 958 (podkreślenie moje — J. T.).

w jakim stopniu już w 1953 roku „nowy kurs“ doprowadził do złagodzenia zbyt forsownego rozwoju przemysłu ciężkiego. Pierwotnie według tempa rozwoju założonego w narodowym planie gospodarczym na rok 1953 nastąpić miał w stosunku do poziomu z 1948 r. wzrost produkcji przemysłu hutniczego do 463⁰/₀, przerysłu budowy maszyn do 317⁰/₀. W wyniku korekty zadań planowych produkcja przemysłu hutniczego wzrosła w 1953 roku do 459⁰/₀, a przemysłu budowy maszyn do 290⁰/₀ (w stosunku do 1948 roku). O wiele wyraźniej zmiany w proporcjach rozwojowych produkcji odzwierciedlają wskaźniki dotyczące ważniejszych wyrobów przemysłu ciężkiego (tablica 11). Na skutek dokonanych zmian rzeczywisty poziom produkcji w 1953 r. w porównaniu z pierwotnym planem na rok 1953 wynosił (1949 r. = 100⁰/₀):

rudy żelaza	423 ⁰ / ₀	zamiast 605 ⁰ / ₀ ,
surówki żelaza	433 ⁰ / ₀	zamiast 475 ⁰ / ₀ ,
stali surowej	361 ⁰ / ₀	zamiast 404 ⁰ / ₀ ,
stali walcowanej	421 ⁰ / ₀	zamiast 452 ⁰ / ₀ .

Jak już zaznaczono, nieprzerwany i szybki rozwój całej produkcji przemysłowej w NRD mógł zachodzić tylko przy zabezpieczeniu przeważającego wzrostu produkcji środków produkcji. Jednakże w okresie, w którym na podstawie realnych możliwości przyspiesza się znacznie wzrost produkcji środków konsumpcji, następuje zmniejszenie rozpiętości między tempem rozwoju działu I i działu II; możliwe też jest zrównanie się tempa rozwoju obu działów produkcji społecznej, a w pewnych warunkach możliwe jest nawet, by — dla zlikwidowania zaistniałych dysproporcji, jak i dla wydatnego podciągnięcia wzwyż pozostałej w tyle wytwórczości środków konsumpcji w stosunku do wytwórczości środków produkcji — nastąpił w pewnym okresie czasu szybszy rozwój działu II niż działu I. Realizacja konieczności wydatnego zwiększenia produkcji środków konsumpcji nie może oczywiście spowodować zahamowania rozwoju działu I w ogóle, gdyż w takich warunkach niemożliwy byłby rozwój samego działu II. Wydatny wzrost produkcji gałęzi wytwarzających środki konsumpcji uwarunkowany jest w pierwszym rzędzie wzrostem wyposażenia tych gałęzi w dostateczną ilość maszyn i urządzeń technicznych, te ostatnie zaś wytwarzane są przez przemysł ciężki. Wydatny wzrost produkcji gałęzi wytwarzających środki konsumpcji wymaga zwiększonego zaopatrzenia w węgiel, energię, wyroby walcowane, różne gatunki stali szlachetnej, metale kolorowe i inne surowce i półfabrykaty, których producentem jest przemysł ciężki. Wydatny wzrost produkcji gałęzi wytwarzających środki konsumpcyjne wymaga więc zróżnicowania tempa rozwoju produkcji wewnątrz działu I, a przede wszystkim zmian w proporcjach na korzyść produkcji środków produkcji przeznaczonych dla wytwarzania środków konsumpcji.

Realizacja polityki „nowego kursu“ przyniosła w zakresie przemysłu ciężkiego przede wszystkim przesunięcie punktu ciężkości z produkcji maszyn ciężkich na produkcję sprzętu i urządzeń dla przemysłu lekkiego i spożywczego, oraz na produkcję maszyn, narzędzi, nawozów sztucznych i środków owadobójczych dla rolnictwa. Duży nacisk położono również na bezpośrednią produkcję przemysłowych artykułów powszechnego użytku w przemyśle ciężkim, szczególnie w gałęziach przemysłu maszynowego, elektrotechnicznego oraz precyzyjnej mechaniki i optyki. Już w pierwszym półroczu 1954 roku w porównaniu z analogicznymi

³ Przegląd Zachodni

gicznym okresie 1953 roku produkcja urządzeń i wyposażenia dla przemysłu włókienniczego wzrosła do 127,4⁰/₀, a dla przemysłu poligraficznego do 152⁰/₀, w trzecim zaś kwartale 1954 roku w stosunku do tegoż kwartału w 1953 r. nastąpił wzrost produkcji maszyn i urządzeń dla przemysłu spożywczego do 202⁰/₀, dla przemysłu lekkiego do 142⁰/₀, dla rolnictwa do 145⁰/₀, w tym ciągników gąsienicowych do 168⁰/₀²⁸. Również w zakresie samego przemysłu ciężkiego nastąpił wzrost produkcji artykułów powszechnego użytku. W przemyśle budowy maszyn np. udział produkcji środków konsumpcji w globalnej produkcji przemysłu wynosił w pierwszym półroczu 1953 roku — 13,6⁰/₀, w pierwszym półroczu 1954 r. natomiast wzrósł do 15,8⁰/₀, a w trzecim kwartale 1954 roku do 18,2⁰/₀²⁹. W wyniku nowego układu proporcji rozwojowych produkcji następował szybki wzrost wytwarzania artykułów masowego użytku. W zakresie niektórych artykułów przemysłowych wzrost ten w trzecim kwartale 1954 roku wynosił (III kwartał 1953 r. = 100):

maszyny do szycia	182,2 ⁰ / ₀
czajniki	183,3 ⁰ / ₀
lodówki	166,2 ⁰ / ₀
domowe urządzenia elektryczne	229,4 ⁰ / ₀
naczynia emaliowane	233,0 ⁰ / ₀
naczynia aluminiowe	190,0 ⁰ / ₀
narzędzia gospodarcze	165,0 ⁰ / ₀ ³⁰ .

Decydujące znaczenie dla poprawy warunków bytu mas pracujących miał rozwój produkcji przemysłu socjalistycznego. Szybkie tempo wzrostu produkcji we wszystkich gałęziach przemysłu socjalistycznego przyczyniło się do rozszerzenia socjalistycznych stosunków produkcji w przemyśle:

Tablica 14

Udział przedsiębiorstw socjalistycznych i prywatnych w globalnej produkcji poszczególnych gałęzi przemysłu³¹

Gałęzie przemysłu	przeds. socjalist.		przeds. prywatne	
	1950	1953	1950	1953
przem. surowców podstawowych	90,6 ⁰ / ₀	93,8 ⁰ / ₀	9,4 ⁰ / ₀	6,2 ⁰ / ₀
przem. obróbki metali	83,5 ⁰ / ₀	91,0 ⁰ / ₀	16,5 ⁰ / ₀	9,0 ⁰ / ₀
przem. lekki	58,7 ⁰ / ₀	71,9 ⁰ / ₀	41,3 ⁰ / ₀	28,1 ⁰ / ₀
przem. spożywczy	66,7 ⁰ / ₀	77,7 ⁰ / ₀	33,3 ⁰ / ₀	22,3 ⁰ / ₀

W przeciągu trzech lat planu pięcioletniego nastąpił dalszy znaczny wzrost udziału sektora socjalistycznego w globalnej produkcji przemysłu, z 77,6⁰/₀ w 1950 roku do 85,5⁰/₀ w 1953 roku, a to na skutek szybszego tempa rozwoju socjalistycznej produkcji od kapitalistycznej i drobnotowarowej. Udział bowiem przedsiębiorstw prywatnych zmniejszył się w liczbach względnych, lecz wzrastał w liczbach absolutnych.

Z perspektywy „nowego kursu“ dalszy rozwój przemysłu ciężkiego stanowił nadal podstawę wszechstronnego rozwoju całej gospodarki narodowej. Chociaż planowane na 1955 r. tempo jego rozwoju w wysokości 7,7⁰/₀ było nieco niższe

²⁸ Por. *Einheit* 1954, nr 12, s. 1150. ²⁹ Por. *Einheit*, 1954 r., nr 12, s. 1150.

³⁰ Por. *Einheit*, 1954 r., nr 12, s. 1150.

³¹ „Protokoll des IV Parteitages der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands“, cyt. wyd., s. 71.

od tempa wzrostu globalnej produkcji przemysłowej, zaplanowanego w wysokości 10%, to jednak znaczne zróżnicowanie proporcji w rozwoju poszczególnych gałęzi przemysłu ciężkiego wskazywało, jak ogromną rolę odgrywał on w dalszej realizacji polityki „nowego kursu“. W niektórych gałęziach planowany wzrost produkcji przekraczał znacznie przeciętny wzrost całej produkcji przemysłu ciężkiego jak i globalnej produkcji przemysłowej. I tak np. wydobycie węgla brunatnego wzrosnąć miało o 9,1%, wydobycie rudy żelaza o 12,3%, produkcja surówki żelaza o 13,8% (bez budowy nowych obiektów) i produkcja energii elektrycznej o 16,1%, a w zakresie produkcji artykułów powszechnego użytku narodowy plan gospodarczy na rok 1955 ustalał dla przemysłu ciężkiego zadanie zwiększenia tej produkcji w stosunku do 1954 roku o 9,3%³².

Szybki wzrost wytwórczości energii elektrycznej był jednym z naczelných zadań planu na rok 1955 dla zlikwidowania poważnej dysproporcji powstałej w wyniku niedostatecznego rozwoju produkcji energii elektrycznej w stosunku do szybko wzrastającego na nią zapotrzebowania społecznego. W okresie przedwojennym (1936 r.) produkcja energii elektrycznej na obszarze dzisiejszej NRD wynosiła 14,88 mld kWh. Do 1954 roku włącznie poziom ten przekroczony został o 76%. Jednak globalna produkcja przemysłowa przekroczyła w 1954 roku poziom przedwojenny o 95%. Dotychczasowy rozwój przemysłu energetycznego był niedostateczny i nie spowodował usunięcia trudności w zaopatrzeniu w energię elektryczną (szczególnie w okresach szczytowego nasilenia zużycia) nie tylko przedsiębiorstw wytwórczych, lecz również indywidualnych odbiorców, których zapotrzebowanie na energię rosło bardzo szybko w związku z wprowadzeniem do gospodarstwa domowego różnych urządzeń elektrycznych.

Nieustanny wzrost produkcji przemysłu ciężkiego był i jest nadal podstawą nieprzerwanego i szybkiego rozwoju całej produkcji Niemieckiej Republiki Demokratycznej, podstawą ciągłego doskonalenia techniki produkcji, podstawą ciągłego wzrostu stopy życiowej ludności pracującej. Forsowny rozwój przemysłu ciężkiego w pierwszych latach planu pięcioletniego był podstawą usuwania olbrzymich trudności gospodarczych, podstawą systematycznego usuwania poważnych dysproporcji powstałych w wyniku zniszczeń wojennych i rozbitcia Niemiec. Forsowny rozwój przemysłu ciężkiego był podstawą wzmocnienia zdolności obronnej NRD i doprowadził do powstania warunków, które umożliwiły wprowadzenie „nowego kursu“ — polityki generalnej ofensywy o wydatne polepszenie całej sytuacji polityczno-gospodarczej NRD, polityki znacznego polepszenia materialnych i kulturalnych warunków bytu mas pracujących.

„Jeśli wrogowie w swej oszczerczej kampanii przeciwko naszemu wielkiemu budownictwu ciągle twierdzą, że szybkie rozwijanie wielkiego przemysłu było błędne — mówił na IV Zjeździe SED W. Ulbricht — to chciałbym na to jasno odpowiedzieć:

- 1) Szybki rozwój wielkiego przemysłu był najcięższym ciosem dla rozbijaczy Niemiec i dla zachodnich podżegaczy wojennych, którzy przez blokadę ekonomiczną osłabić chcieli Niemiecką Republikę Demokratyczną, by narzucić jej, podobnie jak Niemcom zachodnim, jarzmo amerykańskich i angielskich monopoli. Szybki rozwój naszego wielkiego przemysłu był jednym z podstawowych warunków takiego wzmocnienia ekonomicznego Niemieckiej Repu-

³² Por. *Die Wirtschaft*, 1955, nr 5.

bliki Demokratycznej, że istnienia władzy robotniczo-chłopskiej nie podważają akty dywersji i sabotażu.

- 2) Dopiero dzięki wspaniałym osiągnięciom w rozwoju hutnictwa i ciężkiego przemysłu maszynowego stworzone zostały zasadnicze przesłanki do pomyślnego urzeczywistnienia nowego kursu, do materialnego wyposażenia zwiększonej produkcji towarów masowego spożycia i podniesienia stopy życiowej mas pracujących w Niemieckiej Republice Demokratycznej.
- 3) Sukcesy w wykonywaniu zadań planowych i współpraca w Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej umożliwiają nam obecnie zwolnienie tempa rozwoju przemysłu hutniczego i ciężkiego przemysłu maszynowego³³.

Dotychczasowy rozwój gospodarki narodowej Niemieckiej Republiki Demokratycznej świadczy o decydującym znaczeniu produkcji środków produkcji dla rozwoju społeczno-ekonomicznego. Bez szybkiego i znacznego rozwoju przemysłu ciężkiego, a szczególnie bez stworzenia silnego przemysłu budowy maszyn nie zaistniałyby realne przesłanki dla szybkiej odbudowy i rozbudowy gospodarki oraz dla systematycznego polepszania warunków bytowych mas pracujących. Koncentracja środków materialnych i finansowych oraz siły roboczej na rozbudowie istniejących i na budownictwie nowych gałęzi przemysłu ciężkiego umożliwiła w pierwszych trzech latach planu pięcioletniego wzrost produkcji przemysłu lekkiego o ok. 50^{0/0} i przemysłu spożywczego o ok. 84^{0/0}. Osiągnięta moc ekonomiczna przemysłu ciężkiego umożliwiła wprowadzenie nowego kursu — polityki przyspieszenia wzrostu stopy życiowej mas pracujących.

Tablica 15

Rozwój produkcji środków produkcji i produkcji środków spożycia w przemyśle NRD w latach 1946—1955³⁴

Grupy przemysłu	1946	1950	1953	1955
przem. surowców podstawowych	100	256,0	382,2	451,8
przem. obróbki metali	100	415,0	738,3	899,3
przem. lekki	100	233,6	330,4	390,9
przem. spożywczy	100	199,0	371,8	463,3

Z zakończeniem okresu I planu pięcioletniego, tj. w 1955 r., przemysł surowców podstawowych zwiększył swoją produkcję w porównaniu z 1946 r. do 451,8^{0/0}, przekraczając przedwojenny poziom (1936 r.) o 138^{0/0}. W przemyśle surowców podstawowych w całości oraz w poszczególnych jego gałęziach (z wyjątkiem przemysłu hutniczego) nie osiągnięto tych wielkości produkcji, jakie ustalono w planie pięcioletnim, gdyż w wyniku realizacji uchwał XV Plenum KC SED o nowym kursie ograniczono szybkość rozbudowy niektórych gałęzi przemysłu ciężkiego na korzyść przyspieszenia rozbudowy potencjału produkcyjnego przemysłów środków spożycia. W 1955 r. wydobyto w NRD 200,6 mln ton węgla brunatnego i wytworzono 28,7 mlrd kWh energii elektrycznej. W przemyśle hutniczym produkcja stali surowej wzrosła w 1955 r. do 2.508 tys. ton, zwiększając

³³ W. Ulbricht, Die gegenwärtige Lage und der Kampf um das neue Deutschland, „Protokoll des IV Parteitages der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands”, cyt. wyd., s. 76.

³⁴ Źródła: *Statistische Praxis*, 10/1955; W. Ulbricht, Der zweite Fünfjahrplan und der Aufbau des Sozialismus in der DDR, *Neues Deutschland*, 26. 3. 56. s. 6. *Neues Deutschland*, 1. 4. 1956.

udział NRD w ogólnoniemieckiej produkcji stali z 7,5^{0/0} w 1936 r. do ca 11^{0/0} w 1955 r. Podobnie wzrost produkcji stali walcowanej do 1.937 tys. ton spowodował wzrost udziału NRD w produkcji ogólnoniemieckiej z 8^{0/0} w 1936 r. do 12^{0/0} w 1955 r.

W przemyśle metalowym przekroczono znacznie zadania planu pięcioletniego. W stosunku do 1946 r. produkcja wzrosła do 899,3^{0/0}, przewyższając poziom z 1936 r. o 160,6^{0/0}, w tym w przemyśle elektrotechnicznym o 267,6^{0/0}, w przemyśle mechaniki precyzyjnej i optyki o 251^{0/0}, w przemyśle budowy maszyn o 131,6^{0/0}.

W przemyśle lekkim, gdzie w sumie wykonane zostały zadania planu pięcioletniego produkcja wzrosła w okresie 1946—1955 do 390,9^{0/0}, a w przemyśle spożywczym przy poważnym przekroczeniu zadań planu pięcioletniego nastąpił w tym samym okresie wzrost produkcji do 463,3^{0/0}.

W wyniku szybkiego tempa wzrostu produkcji przemysłu socjalistycznego udział tego sektora w globalnej produkcji przemysłowej wynosił pod koniec planu pięcioletniego (1955 r.) 85,3^{0/0}, w tym w przemyśle surowców podstawowych 94,5^{0/0}, w przemyśle metalowym 90,3^{0/0}, w przemyśle lekkim 71,7^{0/0} i w przemyśle spożywczym 78,8^{0/0}²⁵.

Poważne osiągnięcia w rozwoju przemysłu ciężkiego, o których świadczy jego 65,6 procentowy udział w globalnej produkcji przemysłu NRD w 1955 r. oraz znaczny wzrost produkcji pozostałych gałęzi przemysłu, zadecydowały o ponad dwukrotnym przekroczeniu w 1955 r. przedwojennego poziomu globalnej produkcji przemysłowej. Wysoki poziom techniczny i dalszy rozwój przemysłu ciężkiego stanowią zasadniczą podstawę dla znacznego wzrostu produkcji artykułów konsumpcyjnych i usunięcia istniejących jeszcze w gospodarce dysproporcji w okresie II pięcioletniego planu rozwoju gospodarki narodowej Niemieckiej Republiki Demokratycznej (1956—1960).

²⁵ Por. *Statistische Praxis*, 5/1956.